

Р Ш 23 (4 чер)
К Ф 83

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

НАПИСАВЪ

ИВАНЪ ФРАНКО.

Цѣна 35 кр. а. в.

А. Ш. Франко

ЛВѢВЪ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка,
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рк Б 317 515

Ш 93 (чур) / т.
Ф 83

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

Написавъ

ИВАНЪ ФРАНКО.

Рк 2839931к Т

Накладомъ редакци „Зоръ“.

ТЕОФИЛЬ ГРУШКЕВИЧЪ
п. к. профессоръ права
въ КОЛОВИИ

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТОВСКА
БІБЛІОТЕКА
УЖИТЦИ

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского.

Коли се правда, що мѣрою культурности всякого народа може служити то, якъ той народъ обходить ся зъ жѣнками, то й се безперечна правда, що руско-украинскій народъ пѣсля сеи мѣры покаже ся високо культурнымъ въ ѡдношеню до другихъ сусѣдныхъ народѡвъ. Ѳдъ давныхъ давень всѣ учені люде, котрі пильно придивляли ся до житя руского народа, признавали, що Русины обходять ся зъ своими жѣнками далеко лагѡднѣйше, далеко гуманнѣйше и свобѡднѣйше, анѣжь ихъ сусѣды. Свобѡдна воля женщины находить ту далеко бѡльше пошанованя, нѣжь н. пр. у Великороссѡвъ; въ родинѣ жѣнка займае дуже поважне и почестне становище, ба навѣть веде своє окреме (жѣноче, домашне) хозяйство побѡчь мужичого, до которого мужикъ рѣдко коли мѣшае ся. Нѣякого важнѣйшого дѣла мужикъ не робить безъ порады зъ жѣнкою, ба, дуже часто розумна и ѡд-важна жѣнка умѣе у всѣмъ поставити свою волю супроти мужиковои. Що вже й говорити о тѡмъ, що черезъ таке чесне и людске держане жѣноцтво руске мусѣло й само своимъ характеромъ выйти далеко красше, развитѣйше, нѣжь се бачимо у сусѣдныхъ племень. Се такожъ признали трохи чи не всѣ етнографы, не кажучи вже о великѡй щирости и нѣжности чутя, котре такими чистыми перлами вылило ся въ незлѣчимыхъ чудово гарныхъ пѣсняхъ жѣночихъ; уже сама зверхна подѡба руского жѣноцтва — складна, свобѡдна, гарна, — само єго смѣле та певне выступуванє супроти чужихъ.

людей: все то свѣдчить дуже корыстно о поважнѣмъ, людскѣмъ становищи жѣнокъ середъ людского народа.*)

А прецѣнь же мѣжь жѣночими пѣснями руского народа стрѣчаемо дуже богато такъ сумовитыхъ, такъ жалѣбно болющихъ, розкрываючихъ намъ таку многоту недолѣ, що вдумавши ся въ тѣ пѣснѣ и въ те житѣ, котре ихъ выкликало, мы не можемо не вжахнутись, не можемо не спытати самыхъ себе: не вжежь се правда? не вжежь се може дѣятись у насъ, передъ нашими очима, мѣжь нашимъ лагѣднымъ рускимъ народомъ? Особливо замужна жѣнка вынаходить въ своѣй жизни чимъ разъ новѣ раны и недогоды, на котрѣ нарѣкае въ пѣсняхъ.

Кождый, кто звыкъ пильно придивляти ся житю народному и особливо слѣдити его безмѣрно цѣкавѣ духовѣ проявы, мусить звернути увагу на тѣ пѣсни, на тѣ, сказати по правдѣ, жѣночѣ невольничѣ псалмы. Особливе тымъ цѣкавѣ они — крѣмъ своѣи основы — що майже всѣ, зъ выимкомъ деякихъ вандрѣвнихъ а лишъ до нашего житя бѣльше або меньше приноровленыхъ, суть новѣйшого, майже сучасного походженя, якъ се доказуе бесѣда, чиста, безъ архаизмѣвъ, часомъ зовсѣмъ льокально забарвлена, — якъ доказують такожь зовсѣмъ новѣ сучаснѣ понятя и обставины, въ нихъ

*) Матеріалы етнографичнѣ до сего предмету зѣбранѣ въ Чубиньского „Труды этнограф.-статист.-экспедиціи въ Югозап. край, т. V и т. VII“, Драгоманова „Преданія и рассказы“, Головацкого „Пѣсни галицко-русского народа“ и др. Зъ опрацѣвань бачить ся найдавнѣйше и єдине доси спеціалъне оброблене того предмету єсть Боровиковского „Женская доля въ пѣсняхъ укр. народа“, напечатане переводомъ въ минувшѣмъ рочнику „Зорѣ“. Жаль тѣлько, що оброблене се о тѣлько некритичне, що авторъ помѣшавъ пѣснѣ новѣйшѣ зъ давными, обрядово-весѣльными, въ котрыхъ вѣе зовсѣмъ иншѣ духъ, нѣжь въ новѣйшихъ пѣсняхъ, и въ котрыхъ жѣноцтво занимае далеко низше, пѣдрядне становище въ житю родиннѣмъ. Дуже цѣннѣ уваги що до того пытаня находимо въ прекраснѣй розправѣ М. Драгоманова: „Отголоски въ рыцарской поэзи въ украинскихъ пѣсняхъ“, а такожь въ єго новѣй знаменитѣй книжцѣ: „Новѣ украинскѣ пісні про громадскѣ справи“.

зображеній. Чи не доказує намъ сей фактъ, що доля нашого жѣноцтва стоить теперъ на переломѣ, що нові обставини житя суспѣльного — збѣльшуюча ся бѣднота и др. — заявляють тенденцію змѣнити становище нашого жѣноцтва и, розумѣє ся, змѣнити его на гѣрше! Правда, въ самыхъ пѣсняхъ обѣчь сего непотѣшнаго факту мы побачимо еще й друге, противне явище — реакцію жѣноцтва супротивъ бѣльшѣючого гнету. Маймо надѣю, що гнетъ той чимъ далѣ, буде зменшувати ся и що жѣноцтво наше безъ перепоны буде поступати дорогою духового розвою въ мѣру поступу цѣлого руского народа.

Розправа, котру отсе подаю, основана майже виключно на матеріалахъ рукописныхъ, на пѣсняхъ збранихъ мною самимъ и моими товаришами (особливо М. Павликомъ, Ив. Мохомъ и др.) въ рѣжнихъ околицяхъ Галичини самими послѣдними роками. Деякі зъ тыхъ пѣсень були й печатані чи то въ такѣй формѣ, якъ ту подають ся, чи въ варіантахъ. При кѣнци розправы я подамъ ихъ порѣвнане зъ печатными ѡдмѣнами. Запримѣчу еще, що зведені ту пѣсни жѣночі безперечно найкрасшій и що до змѣсту и що до формы зъ всего (крѣмъ хиба деякихъ думъ историчныхъ), що коли небудь вытворила наша фантазія народна, и яко творы народнои лирики многі зъ нихъ можуть смѣло рѣвнати ся зъ найдоскональшими того рода творами всѣхъ часѣвъ и народѣвъ*). Додамъ еще, що й мельодіи многихъ изъ тыхъ пѣсень такъ чудово хороші, що слова становлятъ лишъ половину ихъ чаруючої силы.

Въ батькѣвскѣмъ домѣ до замужя дѣвчинѣ досить свобѣдно жити. Правда, працювати она мусить тяжко, якъ и кожде въ родинѣ, але за то й погуляти матуся не боронить.

Гуляй доню, не бороню, теперъ маешь волю, —
Зажене тя лиха доля, заплачешъ за мною.

(Ценѣвъ, коло м.)

*) Пѣсни тоті печатаемо незмѣнно, пѣсля дотычного мѣстцевого выговору.

Порѣвнанє житя при матери , а при свекрусѣ , вы-
ходитъ дуже на некористь послѣдного :

Ой на горѣ віорано, пшеницѣ не буде,
У чужой матѣнюньки роскошѣ не буде.
Своя мати кладе спати, постѣль постелила,
А свекруха нарѣкає: ще-сѣ не заробила.
Своя мати й а въ полудень тай ще прикрыває,
А въ свекрухи спати трохи, тай ще нарѣкає.

(Березѣвъ, колом.)

За тежъ, якъ сказано, мати дає волю дочцѣ, „щобъ
мала по чѣмъ згадувати молодѣсть“, вѣбирає и строятъ
ѣѣ по своѣй спромозѣ, „щобъ не встыдѣ ѣѣ було пока-
зати ся мѣжъ люде“, и хочъ привчає до работы и до
домашного порядку, то все таки не надто настагає на
ню, не надто натужує єи молодѣ силы. И дѣвчина чує
се, чує свою волю, але заравомъ чує, що воля тота ко-
ротка и швидко мине, що за-мужемъ ожидає єи далеко
не таке житє, — и она спѣшитъ покористувати ся сво-
имъ золотымъ вѣкомъ, спѣшитъ нагуляти ся и наспѣ-
вати ся.

Теперь я си заспѣваю, коли ми ся хоче.
Коли мой головоньки нѣхто не клопоче.
Теперь минѣ и свѣтъ милый и вѣльненька днинка,
Доки мене не морочить маленька дитинка.

(Нагуєвичѣ, дрогѣ б.)

Она спѣшитъ зазнати й любви, не пытаючи, чи
буде що зъ неѣ, чи доведєсь ѣѣ жити зъ тымъ, кого
она полюбить. Ба нѣ, она напередъ знає, що

Не всѣ тѣ сады родятъ, що порозцвѣтали,
Не всѣ тѣ шлюбы берутъ, що ся покохали.
Вой но тѣ сады родятъ, що рѣдойко цвили,
Вой но тѣ шлюбы берутъ, що ся не любили.

(Кунинѣ, жовк.)

Звѣстна рѣчь, въ послѣднѣй стрѣчцѣ значна часть
пересады, и вже далеко близшѣй правды той варѣантѣ
сеѣ пѣсни, що каже: „Половина побѣраєсь, що вѣр-
ненько покохає ся“, — але все таки дѣвчина не певна,
до котрой половины доведєсь ѣѣ належати, и для того
спѣшитъ зазнати любощѣвъ безъ нѣякихъ практич-
ныхъ вглядѣвъ, чисто за порывомъ молодого, горячого
серця.

Але мати уважно наглядає за коханємъ своєї донечки. Її стара, розважлива голова, котра має такъ богато досвѣду зъ житя, але не знає лишъ того, „щó кохане може“, укладає напередъ, яке має бути жите єї дитини, она вышукує їй жениха по своєї уподобѣ, а бодай одклонює доньку одъ любви зъ такимъ парубкомъ, котрый їй не рѳвня. Мати бѳльше глядить на то, чи женихъ заможный, чи „є у него волы та коровы“, а дѳвчина глядить „на станъ хорошій та на чорнї брови“, — одси стара якъ свѣтъ суперечка мѳжь чутємъ а разумомъ, мѳжь надто горячою молодостю а надто холодною старостю.

Случаѳвъ дѳйсного силуваня, де дѳвчину мимо єї волѣ оддають за-мужъ за їй нелюбого чоловѣка, середъ руского народа взглядно мало. Здаєсь, щó послѣдними часами ихъ стає чимъ разъ бѳльше, а особливо мѳжь бѳднѳйшими людьми. Се й зовсѣмъ конечно, и сего не можна класти на карбъ характеру народного, не можна вважати силуванємъ добровѳльнымъ (зо стороны родичѳвъ дѳвчины), усвяченимъ звичаями, опертымъ на цѳломъ свѣтоглядѣ народа. Се силуванє примусове, т. є. родичѣ ту примушенї не ушанувати волѣ своєї дитини. Коли у бѳднихъ родичѳвъ лучить ся донечка гарна, робѳтна, вдатлива, — то оддати єѣ за богатого, хочъ бы й нелюбого жениха (вдѳвця, старшого чоловѣка) становить неразъ для родичѳвъ єдиний ратунокъ одъ економичной загибєли, — и чижъ диво, щó они хапають ся за него, щó воля и наклони ихъ дитини мусять уступити переможнѳй силѣ економичного и суспѳльного интересу та самозахованя?

За те якъ же то глибоко почуває, якъ живо протестує дѳвчина противъ всякого силованя! Нѳякї економичнї користи не заступлять їй сердечной любви. „Чи тонкїй, чи грубїй, абы серцю любїй!“ Она не то, щó не може взяти надъ собою тѳлько силы, щѳбъ полюбити нелюба, — нѣ, она навѣтъ слова доброго не може єму проти свого серця сказати.

Чому ненько не раненько сокѳль вылѣтає?

Дай му донько принадоньку, няй ту привыкає.

Посади го, моя донько, за тисовый столикъ,
 Скажи ёму, моя донько: Сивенькій соколикъ!
 — Волѣла бымь, моя мамко, камня глотати,
 Нѣжъ бымь мала нелюбови „соколе“ казати;
 Волѣла бымь, моя мамко, гѣркій полинь ѣсти,
 Нѣжъ бымь мала изъ нелюбомъ обѣдати сѣсти.

(Лолинъ, стрыйске)

Такой горячий и живой протестъ проти силуваня свѣдчитъ именно о томъ, що силуване те середъ нашего народа — случай рѣдкій, що у нашихъ дѣвчатъ дуже живе и сильне почуте свободы власной волѣ, що они не уважають, такъ якъ великорускї женщины, своимъ першимъ обовязкомъ — у всѣмъ покоряти ся мужчинамъ и у всѣмъ ѡдречи ся власной волѣ. А хотъ неразъ протестъ сей и муситъ остати ся бесплоднымъ, хотъ воля дѣвчины не може остояти ся супроти переважающихъ обставинъ, то она все таки не пѡддае ся пассивно, она скидае зъ себе ѡдповѣдь за те нечесне и нелюдске дѣло.

Ой коли сте наважили, то дайте мя, дайте, —
 А якъ минѣ лихо буде, сами себе кайте!

(Кунинъ, жовк.)

Ба, що бѡльше, неразъ дѣвчина волитъ смерть собѣ заподѣяти, нѣжъ по силуванѡмъ слюбѣ жити зъ немилымъ ѣй чоловѣкомъ.

Ой на горѣ-горѣ церква мурована,
 Ой тамъ дѣвчинонька зъ примусу слюбѣ брала.
 Ой слюбе мѡй, слюбе, примушенный слюбе,
 Ой чи добре минѣ за нелюбомъ буде?
 Якъ ми буде добре, буду го любити,
 Якъ ми буде лихо, пѡду ся втопити.
 Втопилажь бы я ся, алежь бо ся бою,
 Щобымъ не вдарила въ камѣнь головою.
 Якъ я въ Дунай втону, то въ мори спочину,
 А за тымъ нелюбомъ марне зъ свѣта згину.

(Ценѣвъ, колом.)

Майже такъ само аргуентуе й Подолянка въ гарноѣй, хочъ и зъ давнѣйшихъ, очевидно козацкихъ еще часѡвъ, походячѡй пѣсни. Знаемо, що козаки-Запорожцѣ дуже низко ставили жѣнокъ и покидали ихъ частенько, щѡбъ вступати на тогдѣшнї незличимї вѡйны. Бути жѣнкою козака представляе ся Подолянцѣ верхкомъ всякого лиха, гѣрше самой смерти.

Ей вийшла, вийшла Подолянка по воду,
 Ей сподобала козаченька на вроду.
 Въ однѣй сторонѣ козакъ на дудку грає,
 Въ другѣй сторонѣ Подолянка гуляє.
 Ей а перестань козаче въ дудку грати,
 Ей перестане Подолянка гуляти!
 Ей и переставъ козакъ на дудку грати,
 Ей перестала Подолянка гуляти.
 — Ей ты козаче, є зрада надо мною,
 Ей возьмижь мене й а въ той човенъ съ тобою!
 — Ей Подолянко, ты сивенькая утко,
 Ей ступай, ступай а на той човенъ хутко!
 Ще й Подолянка на човенъ не ступила,
 Вже Подолянку быстра вода пѣймила.
 — Ей ты козаче, та ратуй же мя, ратуй, —
 Ей будешь мати ѡдъ матѣнки заплату!
 — Ей не хочужь я ѡдъ матѣнки заплаты,
 Ей лишь ты хочу за миленькую взяти.
 — Ей волюжь бо я въ тѣмъ Дунаю втонути,
 Якъ козакови за миленькую бути.
 Я въ Дунай втону, то й у мори выплыну,
 Якъ за козака пѣду, то на вѣки загину!
 Ей хлопцѣ, хлопцѣ, Подолянка втонула,
 Ей лишь червона китаѣчка сплынула.
 Ей закидайте та дрѣбненькїи сѣти,
 Ей будемъ, будемъ Подолянки глядѣти.
 Ей то глядѣли штыри дни и три ночи,
 Нема Подолянки, лишь чорненькїи очи.
 Ей ударили по Подолянцѣ въ звоны,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ го головка болить.
 Ей выкопали на Подолянку яму,
 Ей заплакавъ козакъ, якъ за рѣдноєвъ мамовь.
 Ей зробили на Подолянку трумно,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ усѣмъ людѣмъ сумно.

(Рогатинъ.)

Пѣсня сеся не належить властиво бѣзпосередно до
 нашої рѣчи, — се пѣсня бѣльше исторична, нѣжь су-
 часна, и представляє крѣмъ того доволѣ скомпликованый
 мотивъ. Подолянка може и любить по троха козака, але
 не хоче за него йти для того, що ѡнъ козакъ, боить я
 єго задля єго непевного и кочового способу жия.

Особливо жахає ся дѣвчина — свою молоду свѣжу
 красу ѡддати вдѣвцевѣ.

Не йди дѣвко за удѣвця зъ людскои намовы,
 Бо ти буде кровця течи зъ твоєи головы.

Ой буде ти кровця течи, буде поцяпати,
 Буде тобѣ першою жѣнку все вѣпоминати:
 Ой чому ты не така, яка була перша?
 Перша була якъ пѣявка, ты бѣдо якъ мерша!
 Перша була якъ фѣявка, якъ маковый цвѣтъ-цвѣтъ,
 А ты друга бѣдо така, якъ бобовый снѣпъ-снѣпъ.

(Долинъ, стрыйске.)

Той самъ мотивъ, хочъ бѣльше гумористично оброблений (очевидно зъ становища мужчины, а не женщины) стрѣчаємо въ слѣдуючѣй польскѣй пѣсни, котра спѣває ся декуды й нашимъ народомъ:

Zielona ruta, jałowiec;
 Lepszy kawaler, jak wdowiec!
 Bo wdowiec będzie narzekał,
 Że pierze żone lepsze miał.
 Za pierwszej żony nieboszki
 Pływały w maśle pierożki,
 Hej a za drugiej nibogi
 Pływają w bajszczu stonogi.

(Рава руска.)

Що дѣвчина нерадо ѡддає свою руку вѣдѣвцеві, се рѣчь зовсѣмъ природна: силы вѣдѣвця вже зужиті, надломлені, чуте застигло, зъ першою жѣнкою вяжуть єго споминки хочъ не многихъ щасливыхъ хвиль, а зъ другою нѣчо крѣмъ церковного слюбѣ, — чижь диво, що тота друга не може єму бути така мила, якъ перша? Але що найважмѣйше: у вѣдѣвця звичайно є дѣти по першѣй жѣнцѣ, а котрѣй же то дѣвчинѣ мило бути мацохою? Отъ тому то дѣвчина такъ горячо просить ся у своєи матери, щѣбы не давала єѣ за вѣдѣвця зъ дѣтьми:

Ой не дай мѣ, мамунцуню, не дай мѣ, не дай мѣ,
 До новои комороньки сховай мѣ, сховай мѣ!
 А я буду въ комороньцѣ сидѣти, сидѣти,
 Лишь не дай мѣ, мамунцуню, меже дрѣбнѣ дѣти!

(Нагуевичѣ.)

А отъ якъ жалѣбно плаче дѣвчина, котру матери ѡддала за нелюбѣго чоловѣка:

Ой дала-сь нѣ*) моя мати, ой дала-сь нѣ*) дала,
 Такъ якъ тоту колопеньку въ болото втоптала.
 Ой та якъ тѣй колопеньцѣ й у болотѣ гнити,
 Ой такъ минѣ молоденькѣй за нелюбомъ жити.

*) нѣ = мя.

Колопеньку-съ утоптала, тай за ню згадаешъ,
 А за мене молоденьку и не споминаешъ.
 Колопеньку-съ утоптала на двѣ-три недѣлѣ,
 Минѣ-съ жите ѡдобрала на вѣки вѣчни.
 Колопеньку-съ утоптала, тай зновъ ѣ обсушишь,
 А вже мене молоденьку зъ бѣдовъ не розлучишь.
 А вже мене не розлучить нѣ пѡпъ нѣ владика,
 А вже хиба нѣ*) розлучить рыскаль тай мотыка.

(Березѡвъ, коломыйске.)

Такъ само небогато значить для дѣвчины богачъ
 съ своимъ богатствомъ, котре не може ѣй заступити щирой
 любви.

Ой щожъ минѣ по худобѣ, що й обору заляже?
 Ой щожъ минѣ по нелюбѣ, що минѣ свѣтъ завяже?

(Косѡвъ.)

Противно, дѣвчина волить пѡти за наймита, котрого
 любить, анѣжь за пана, у котрого є всякѣй достатки,
 але нема сердца.

Ой пѡдужь бо я товъ гребленьковъ до ставу;
 Сама не знаю, кому я ся дѡстану:
 Ци тому пану, що конѣ воронѣи,
 Ци его слузѣ, що очка чорненькѣи?
 Конѣ воронѣи вовки въ поли поѣдятъ,
 Очка чорненькѣи нѣколи ся не змѣнятъ.

(Нагуевичѣ.)

За то якъ сумно малое ся доля дѣвчины, котра
 съ власной охоты пѡшла до пана въ двѡръ служити и
 тамъ стратила свою честь:

А въ горѣ, въ горѣ ганочокъ мурованный,
 А въ тѡмъ ганочку паночокъ мальованный.
 — Пустижь мя мати ой до двора служити,
 А якъ не пустишь, то буду рѡкъ тужити. —
 „Ой доню, доню, въ дворѣ бы рано ветати“.
 — Я буду, мамко, дорогѣи сукнѣ мати. —
 „Ой доню, доню, въ дворѣ двораковъ сила“.
 — Каждому, мамко, своя честонька мила. —
 Не служила рѡкъ, не служила пѡвтора,
 Несе вна собѣ мале дитя зо двора.
 Ой иде вна иде по полю думаючи,
 А за невѣ братчикъ, шабельковъ звиваючи.
 „Ой сестро, сестро, є въ тебе грошей много,
 Ой лишъ не маешъ вѣночка рутяногѣ“.
 — Ой люлю, люлю, мале дитя зо двора!
 То мя побили меи матѣнки слова.

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ сваволенька, буду ты проклинати.
 Ой пѣдужь, пѣду, попѣдъ гай похилю ся,
 Та послухаю, чи спѣвае Маруся.
 Ой спѣвати, спѣвати, а я вже не спѣваю,
 Мале дитятко на рученькахъ хитаю.
 Ой люлю, люлю, нещаслива дитино;
 Нѣхто не скаже: На добрыйдень дѣвчино!

(Лолинъ, ѡдъ Федя Довжаньского зап. М. Павликъ.)

Що вже й говорити про сумну долю тыхъ дѣвчатъ, котрѣ дали волю нерозважливѡй любви; ихъ ждала ганьба передъ цѣлою громадою, декуды на зарѣнку за церквою або коло коршмы били ихъ прилюдно шнурами ѡдъ звонѡвъ, котрѣ передъ тымъ на кѡлька день намоченѣ були въ солянѡй ропѣ (Дрогобычь). Але ще тяжша бувала доля тыхъ нещасливыхъ, котрѣ зъ боязни передъ ганьбою вѡбивали своихъ дѣтей. Кто не пригадуе собѣ прекрасной, зъ переказѡвъ народныхъ выспѣванной пѣснѣ Шевченка „У недѣлю у селѣ“, въ котрѡй Титарѡвну, що втопила свою дитину, закопують живцемъ въ яму вразъ изъ трупомъ той дитины? Судъ громадскѣй въ такихъ справахъ бувавъ безжалосный, а громадяне й не бачили того, що обертають ся въ блуднѡмъ колесѣ, що строгѡсть каръ за меншѣ проступки именно родить бѡльшѣ проступки. Що оно справдѣ такъ дѣяло ся, бачимо и зъ слѣдуючої пѣсни:

Ой у мѣстѣ Гусятинѣ стала ся причина:
 Ковалева Ганусенька породила сына.
 Зродила го, повила го, пустила го въ воду:
 Плыни, плыни, бѣле дитя, та до своего роду!
 Якъ приплынешь, бѣле дитя та до своего роду,
 То розкажешь старѡй неньцѣ всю мою пригоду.
 А въ недѣлю пораненько всѣ дѣвчата йдутъ,
 Та на своихъ головонькахъ вѣночки несуть.
 А за ними помаленьки Ганусенька йде
 Та на своѣй головоньцѣ вѣнка не несе.
 А чому ты, Ганусенько, та позаду йдешь,
 Чомъ на своѣй головоньцѣ вѣнка не несешь?
 Болить мене головонька зъ тяжкѡй болести,
 Та не можу я вѣночка на нѣй донести.
 Тамъ на ринку дѣвчатонька мѣдъ-горѣвку пьютъ,
 Ковалеву Ганусеньку передъ коршмовъ бьютъ.
 Збили ѣѣ, взяли ѣѣ, та й кинули въ воду:

Отъ то маєшь, Ганусенько, та за свою вроду.
 Плыне, плыне Ганусенька, та вже й потапає,
 Та до своѣ матусеньки рукою махає.
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ сѣмь,
 Не пускай ихъ до коршмоньки, бо такъ буде всѣмь!
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ пять,
 Не пускай на вечерницѣ, бо всѣмь буде такъ!
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ двѣ,
 Не давай ихъ серцю волѣ, згинуть обидвѣ.

(Краснопуца, тернопольского пов., запис. Н. Загорный.)

Що случаѣ подѣбнѣ до описаного въ той пѣсни, трафляли ся и давнѣйшими часами досыть рѣдко мѣжь нашимъ народомъ, доказує й сама пѣсня, котра розказує о нѣмъ якъ о „причинѣ“ або „новинѣ“, т. е. о рѣдкѣмъ и незвычайнѣмъ фактѣ. Бѣльша часть покритокъ волѣла безперечно наражати себе на ганьбу и соромъ, нѣжь пѣднимати руку на свою власну кровь. Поглядъ ихъ дуже вѣрно и сердечно передають слова попередной пѣсни:

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ сваволенька, буду ты проклинати.

Розумѣе ся, що нынѣ обставины змѣнили ся и погляды народа на хибы дѣвочого серця стали ся далеко лагѣднѣйшѣ. Не знаю, чи переконане, що грѣхъ жити и вмирати женщинѣ не зазнавши любви и не мавши дѣтей (безъ згляду на то чи легальнымъ чи нелегальнымъ способомъ), треба уважати ѣдживающимъ на ново, чи зароджуючимъ ся середъ сельского жѣноцтва, — тѣлькожь певно, що те переконане стрѣчає ся теперь доволѣ часто. У жидѣвъ, якъ менѣ говорено, стоить оно якъ выразный приписъ въ Тальмудѣ. Рѣвножь выразно сказане се и въ лѣрницкѣй пѣсни про Олексея, де каже ся:

Приплодное древо до раю прѣймають,
 Мене неплодницу зъ раю выганяють.*)

(Батятичѣ, львѣвского повѣту.)

Въ обохъ выше наведеныхъ пѣсняхъ — про дворачку и про Ганусеньку — показано намъ дѣвчину, котра зблудила, хочъ може й легкомысно та нерозважно, але

*) Те саме речене стрѣчаемо такожь яко приповѣдку въ закордоньскѣй Украинѣ (Номисъ).

все таки зъ любви. Крѣмъ такихъ пѣсень е ще мѣжь нашимъ народомъ доволѣ й такихъ, де дѣвчина показуе ся просто одуреною, ошуканою, або й насильно зганьбленою. Отъ н. пр. пѣсня про одурену дѣвчину :

Ой зѣшли зѣшли двѣ зѣриченъки яснѣ;
 Надвандрували два козаченьки краснѣ.
 Якъ вандрували, то зѣ собовъ говорили :
 Де бы мы собѣ дѣвчину пѣдмовили.
 Ой вандрували стежечковъ поза хаты,
 Выйшла дѣвчина зѣ кирициѣ воду брати.
 — Поверзѣ, дѣвчино, ту воду зѣ коновками,
 Вандруй изѣ нами, красными козаками!
 — Ой пѣшлажѣ бы я и зѣ вами вандрувала,
 Кобы то я ся зрадонъки не бояла.
 — Вѣрь намъ, дѣвчино, на козацькое слово,
 Мы не зрадили ще на свѣтѣ нѣкого. —
 Ой лишень дѣшли до вишневого саду,
 А вже зробили надѣ дѣвчиною зраду.
 — Ой дежѣ ся дѣло ваше козацьке слово,
 Що не зрадите на сѣмъ свѣтѣ нѣкого?
 — Ой коли ты йшла изѣ нами вандрувати,
 То було собѣ зѣ дому й рантушокъ взяти*);
 Ой ты видѣла, що идешѣ на вандрѣвку,
 Було си взяти на дитятко кобѣвку.

(Нагуевичѣ.)

Насмѣшки козакѣвъ глубоко ранятъ сердце ѣдной дѣвчины. Але въ иншихъ случаяхъ ѣй доводитѣ ся не лишѣ насмѣшокъ слухати; въ декотрыхъ пѣсняхъ розказуе ся, що молодцѣ выкравши и зрадивши дѣвчину, убиваютѣ еѣ, кидаютѣ въ „Дунай глубокий“, якъ тоту „дурну Резю“ або „Хаюню“, т. е. выкрадену жидѣвочку, або навѣтъ привязуютѣ еѣ до дерева и пѣдпалютѣ, якъ въ слѣдуючѣй пѣсени :

Ой у поли сосна высокая росла;
 Не хилай ся сосно, бо й такъ минѣ тоскно!
 Бо я на Вкраинѣ, якъ на пожаринѣ,
 Нѣхто не пригорне й а въ лихѣй годинѣ!
 Нѣхто не прибуде, нѣ отецъ нѣ мати,
 Нѣ тота дѣвчина, що ѣ мыслю взяти.
 Й а въ поли кирициѣ дыльомъ дыльована,
 Десь моя дѣвчина якъ намальована.
 Й а въ поли коршемка, коршемка новая,

*) Щобѣ повязати голову. Прим. авт.

А й у тѡй коршемцѣ пѣе два чужоземцѣ.
 Єденъ чужоземець пѣе мѣдъ тай горѣвку,
 Другій чужоземець пѡдмавляє дѣвку.
 Й а взяли дѣвчину й а въ густу лѣщину,
 Вывели зъ розуму, якъ малу дитину.
 Повели дѣвчину й а въ гору лозами,
 Припяли дѣвчину до сосны косами.
 Сами пѡшли лѣсомъ, назбирали хмизу,
 Запалили сосну зъ верху й ажъ до низу.
 Ой соснонька горить, дѣвчина говорить:
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най мѣ поратує,
 Най ѡдвяже руки ѡдъ тяжкою муки!
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най рубає граба,
 Та най ся надивить, що козацька зрада!
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най рубає бука,
 Та най ся надивить, яка моя мука.
 Ой хто дѣти має, най ихъ навчає,
 Зъ вечера до коршмы най ихъ не пуцає!

(Нагуєвичѣ, дрогобицке.)

Пѣсня сеся доволѣ розширена по цѣлѡй нашѡй
 Руси; минувшого року мы стрѣчали два єи варіанты
 напечатані въ „Кіевской Старинѣ“, а у насъ крѡмъ сего
 єсть ще одинъ варіантъ, записанный п. Ив. Мохомъ въ
 лѣвѡвскѡмъ повѣтѣ, хочъ досыть попутанный, де замѣсть
 „чужоземцѣвъ“ говорить ся о якихсь „браниченькахъ“.
 Тѡлькожь помимо сего розширення мѣжь нашимъ наро-
 домъ не можна въ тѡй пѣсни шукати характеристики
 нашего жита и нашихъ людей, навѣть и въ давнѣй-
 шихъ часахъ. Пѣсня сеся належить до т. зв. бродячихъ
 або вандруючихъ пѣсень, котрѣ переходять ѡдъ одного
 народа до другого, и зайшла до насъ зъ заходу. Мотивъ
 єи: „знасилуване и ѡдтакъ страшне замучене женщины“
 стрѣчає ся н. нр. въ найдавнѣйшѡй драмѣ Шекспира
 „Titus Andronicus“, де два королевичѣ насилують и стра-
 шно калѣчатъ въ лѣсѣ доньку Тита. Лявинію. Ѳдки по-
 черпнувъ Шекспиръ предметъ до сего страшного эпи-
 зоду, сего доси допевно не выслѣджено, хочъ не можна
 припустити, щобъ се бувъ вытвѡръ єго власной фанта-
 зіи. Що мотивъ сей въ германьскихъ и романьскихъ
 народѡвъ оброблювавъ ся часто, доказує дальше одна нѣ-
 мецка пѣсня, замѣщена въ збѡрнику пѣсень Арніма и

Брентано п. н. „Des Knaben Wunderhorn“.*) Наводжу
сесю пѣсню для порѣвнаня зъ нашою:

Es kamen drei Diebe aus Morgenland (чужоземцѣ!)

Die gaben sich für drei Grafen aus.

Sie kamen vor der Frau Wirtin Haus.

„Frau Wirtin, hat sie es diese Gewalt,
Dass sie über Nacht drei Grafen b'halt?“

— Wenn ich es die Gewalt nicht hätt,
Was wär' mir denn die Wirtschaft nutz? —

Der erste hat die Pferde in Stall,

Der andere schwenkt das Futter hinein,

Und küsst' der Frau Wirtin ihr Mägdelein,

Oder ist es ihr getreues Töchterlein.

— Ja, es ist mein getreues Töchterlein,

Es soll euch zapfen Bier und Wein. —

Der erste sprach: Das Mädchen ist mein,

Ich hab ihm gegeben ein Glas voll Wein.

Der andere sprach: Das Mädchen ist mein,

Ich hab ihm gegeben ein Ringelein.

Der dritte sprach: Das Mädchen wär' wert,

Dass wir es teilen mit unserem Schwert.

Sie gaben der Wirtin einen süssen Getrank,

Dass sie vom Stuhl ins Bette hin sank.

Das Mägdelein greift der Mutter wol an den Mund:

— Ach Mutter, leb' jetzt noch eine Stund'!

Es greift der Mutter wol an die Brust:

— Ach Gott, wenn das mein Vater wusst'!

Es greift der Mutter wol an die Füß':

— Ach Mutter, was ist der Schlaf so süß!

Sie legten es auf einen viereckten Tisch

Und teilten es, wie ein Wasserfisch.

Und wo ein Tröpfchen Blut hinsprang,

Da sass ein Engel ein Jahr und sang.

Und wo der Mörder das Schwert hinlegt,

Da sass ein Rabe ein Jahr und kräht*.)

Очевидна рѣчь, що пѣсня сесея має тѣлько въ до-
сыть загальнихъ чертахъ деяку подѣбнѣсть до нашої.
Жаль, що у насъ нема пѣдъ рукою иншихъ збѣрникѣвъ,
по котрыхъ бы мы могли выслѣдити хѣдъ той пѣсни и
еи початокъ. Тутъ намъ впрочѣмъ ишло о одно тѣлько,

*) Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder gesammelt
von Ludw. Achim von Arnim und Clemens Brentano. Zweiter Teil, mit
Einleitung und Anmerkungen von Robert Boxberger. Berlin, стор.
62—63.

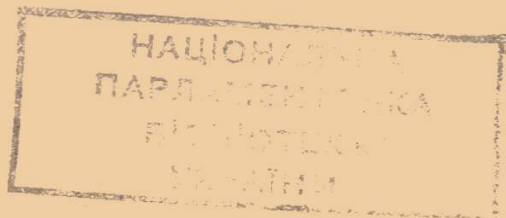
а именно о сконстатоване вандрѣвного характеру сеи пѣсни, а се, надѣемось, доказане сходностью еи предмету зъ однимъ эпизодомъ Шекспировои драмы и зъ пѣснею нѣмецкою.

Но ось дѣвчина выйшла за-мужь, покинула рѣдну хату и вступила въ нову, не знакому собѣ семью своего мужа. Не привыкла она до чужихъ порядкѣвъ, до чужои матери, и не диво, що дуже богато пѣсень малюе намъ досадными красками недолю молодой невѣстки пѣдъ свекрушиною рукою. Свекоръ не мѣшае ся въ „жѣноче господарство“, — тожь свекруха, яко мати въ хатѣ, мае надъ невѣсткою повну волю. Чи добровѣльно, чи недобровѣльно вступила невѣстка въ чужу, мужову хату, — однаке ту жде еи лихо.

Ой на горѣ на высокѣй камѣнь муку меле,
 Пытае ся козакъ дѣвки: чи пѣдешь за мене?
 Ой я пѣду, козаченьку, тай буду робити, —
 Ой ци схоче твоя мати зо мновъ говорити?
 Ой исхоче моя мати зъ тобовъ говорити,
 Лишень буде вѣправляти не ѣвши робити.
 Ой ты ййди невѣстице, поки й обѣдъ буде,
 Якъ ся прійде й обѣдати, вна тогда забуде.
 А я прійшла молоденька, тай стала до миски,
 А свекруха походжуе тай ѣддула писки.
 — Ой ци ты ся невѣстице, свѣта не встыдаешь?
 Нема ложки воды въ хатѣ, до миски сѣдаешь!
 — Ой а ци ты, свекрушенько, вдурѣла, вдурѣла?
 Нынѣ динка петрѣвная, а я ще не ѣла!
 — Ой а ци ты, невѣстице, нынѣ приведена,
 Ой що моя свѣтличенька три дни не метена?
 А я пѣшла молоденька свѣтличеньку мести,
 А вна минѣ й оповѣла въ поле ѣсти нести.
 А я ѣ ся запытала: а де плужокъ оре?
 А вна минѣ й оповѣла: най тя колька вколе!
 А я знала молоденька, що ѣй ѣдповѣсти:
 А най того колька вколе, хто готовивъ ѣсти!
 Ой у саду та на заду сорока скрегоче;
 А свекруха миски мые, невѣстка не хоче.

(Долинъ, стрыйске, зап. М. Павликъ и Ив. Франко)

Якъ бачимо зъ тои пѣсни, и тутъ не можна говорити про таку неволю невѣстки въ домѣ свекровѣмъ, яка истнуе н. пр. у Россіянь. Тутъ прямо невѣстка терпитъ ѣдъ примхѣвъ старои, а може и ѣдъ еи скупости,

котра у нашихъ мужикѣвъ звѣчайно — наслѣдокъ перебутихъ достачъ, перебутои бѣдности та нужды. Але и ту бачимо у молодой невѣстки рѣзке заявлене свои особистои непѣдлеглости: она зубъ за зубъ ѡдгрызае ся ѡдъ докорѣвъ старои свекрухи, и хочъ не ѡдкидае ся нѣякои роботы, яку ѣй загадуе свекруха — (се навело-бъ на ню закидъ лѣннѣства и дармоѣдства — якъ звѣсно, у нашихъ мужикѣвъ найтяжшій и найсоромнѣйшій закидъ, якій можна зрѣбити „господарскѣй дитинѣ“) — то на ѣи докѣрливѣ слова мае и она свои слова. Дуже часто тиха и склѣнна невѣстка умѣе цѣлковито заѡбрѣити воркотливу свекруху, бажачу мати у всѣмъ и все свѣой верхъ въ хатѣ. Осъ н. пр. уривокъ зъ пѣсни, де парубокъ навчае свою милу, якъ мае поступати зъ ѣго матерю, щѣбъ жити зъ нею въ ладѣ. Дѣвчина боить ся, щѣ

Чужая матѣнка, не своя,
Не буде ѡдъ неи покоя.

На те каже ѣй парубокъ :

Ой якъ ты пѣдешъ горою-горою,
Назве тя матѣнка бѣдою-бѣдою;
А якъ ты пѣдешъ долиновъ,
Назве тя матѣнка дитиновъ.

(Нагуевичѣ)

Щѣ справдѣ невѣстцѣ приходитъ ся зносити ѡдъ свекрухи радше ѣи воркотливѣсть и квасный гуморъ, анѣжь систематичне, ненастанне неволене та упослѣджуване, основане на цѣлѣмъ свѣтоглядѣ народнѣмъ, се видимо мѣжь иншимъ и зъ гумористичной приповѣдки: „До свекрухи заговори, то каже: писокъ маешъ!“ — а мовчи, то каже: „Ци вже и говорити не вмѣешъ?“ (Нагуевичѣ).

Та не тѣлько ѡдъ свекрухи приходитъ ся молодѣй жѣнцѣ зазнати лиха. Не лѣпше, коли не гѣрше, жѣсь ѣй зъ мужемъ. Щѣ вже и говорити о тѣмъ, коли мужъ не любѣй ѣй? Тутъ уже справдѣ она зовсѣмъ нещаслива, невольница. Тѣта, котра впередъ вагувала ся нелюбѣму чоловѣкови сказати добре слово, мусить теперъ подѣляти зъ нимъ не тѣлько стѣлъ, але и все, мусить пѣдлагати всѣмъ ѣго примхамъ, зносити ѡдъ него

лайку и побоѣ, якъ то спѣвае ся въ той прекрасной и жалобной пѣсни :

Ой тамъ за горою, тамъ за кременою
 Не по правдѣ жиє чоловѣкъ зъ жоною.
 Уна йому стелить бѣлу постелечку,
 Онъ на ню готовить зъ дроту нагаечку.
 Бѣла постелечка порохомъ припала,
 Дротяна нагайка бѣле тѣлце рвала.
 Бѣла постелечка порохомъ приѣла,
 Дротяна нагайка кровю обкипѣла.
 Ой мужу-жъ мой, мужу, не бий мене дуже,
 Въ мене тѣло бѣле, болить мене дуже!
 Пусти мене, мужу, въ вишневый садочокъ,
 Най я собѣ й урву ружевый квѣточокъ.
 Урву ружу-квѣтку тай пущу на воду,
 Плыни-плыни квѣтко й ажъ до мого роду.
 Плыни руже-квѣтко, плыни по Дунаю,
 Та якъ уздришь мою мамку, приплыни до краю!
 Выйшла стара мати въ Дунай воды брати,
 Якъ уздрѣла ружу-квѣтку, тай стала плакати,
 Дежъ ты ружо-квѣтко тутъ ся й объявила?
 Вѣдай тебе моя донька й оцуетила!
 Боялась ся мати, що мя не згодуешь,
 Далась мене за нелюба, й а теперъ бануешь.
 Боялась ся мати, що мя ся не збудешь,
 Така приїде годинонька, що й плакати будешь!

(Косѣвъ, записавъ М. Павликъ)

Подобной основы й друга пѣсня, котра показує, якъ чахне дѣвчина за нелюбомъ, якъ тужить за своими молодыми лѣтами, котрѣ потратила бѣдуючи зъ разу при матери, а ѡдтакъ при нелюбомъ чоловѣцѣ.

Тече вода зъ за города зъ пѡдъ кореня дуба;
 Якамъ була молоденька, пѡшламъ за нелюба.
 А я скубу зъ ружѣ квѣтку та пуцю на рѣчку:
 Плыни, плыни зъ ружѣ квѣтко якъ день такъ и нѡчку!
 Ой приплыла зъ ружѣ квѣтка тай на водѣ стала,
 Выйшла мати воды брати тай квѣтку пѡзнала.
 Ой а ци ты, моя донько, сѣмъ рѡкъ хорувала,
 Що такъ твоя зъ ружѣ квѣтка на водѣ зѡвяла?
 Ой то бо я, моя мамко, й рѡкъ не хорувала,
 Нѣжъ я пѡшла за нелюба, то я бѣдувала.
 Запрѣгайте конѣ въ лѣцы, конѣ воронїи,
 Поѣдемо здоганяти лѣта молодїи.
 Здогонила лѣта свои на тисовѡмъ мостѣ:
 Ой вы лѣта молоденькї, вертайте ся въ гостѣ!

Ой уже мы не вернеме, не маеме чого,
Не такъ було шпанувати здоровячка свого.

(Лолинъ, стрыйске, зап. М. Павликъ)

Кто вдумае ся въ тѣ пѣсни и въ те горе, котре
ихъ выкликало, той пѣйме, кѣлько въ нихъ глубокои,
затаенои розпуки, — той зовсѣмъ усправедливить важке
прокляте бѣднои жѣнки :

Волѣли мя вовки зѣсти тай кости рознести,
Нѣжъ мя мали изъ нелюбомъ до слюбу ѡдвести. (Лолинъ)

А ще до того, коли дѣвчина любила иншого, моло-
дого, гарного, а пѣшла за старого! Якою опущеною, без-
захистною, самою - самѣсѣвньюкою на всѣмъ свѣтѣ чуе
ся она!

Ой летѣли бѣлѣ гуси
Зъ сего боку та на толоку,
Видзьобали пшениченьку,
Лишень лишили полову.

А щожъ минѣ по половѣ,
Коли въ нѣй зеренця нима?
А щожъ минѣ по Косовѣ,
Кой мого молодця нима?

Не йти було жито жати,
Не йти було колопнѣ брати,
Не йти було за старого,
Лѣпше мене молодця чикати.

Стыла тебе мати знае,
Доки тебе молодця чикати, —
Росте коса до пояса,
Нѣ розплести, нѣ розчесати.

Не йти було дорогою,
Але ити тою майморицевъ;
Лѣпше, краще дѣвчиноньковъ,
Якъ товъ гѣрковъ молодицевъ.

Иду лѣсомъ, иду полемъ,
Нѣгде воды не напiti ся;
Бѣдна моя головонько,
Нима дѣ кому притулити ся.

Притулю ся до ялицѣ,
Ялиця минѣ не сестриця,
Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
Вна до мене ни промовляе.

Притулю ся до дубочка,
 Дубочокъ минѣ не браточокъ,
 Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
 Онъ до мене ни промовляе.

(Косѡвъ, записала Анна Павликъ)

А вже найдужше бѣдуе жѣнка за чоловѣкомъ-пьяницею. Не тѡлько, що онъ тратить худобу и приводитъ на бѣду жѣнку зъ дрѡбными дѣтьми, але ще и бѣе єѣ, збиткує ся надъ нею. Не даромъ то пѣсня остерѣгає матѣрь :

Ой дбай мати, дбай,
 За-мужь доньку ѡддай,
 Та не дай єѣ за пняченька,
 Спаде красонька зъ еи личенька,
 Буде родови жаль.

(Батячѣ, жовкѡвске)

Не даромъ и сама дѣвчина просить ся у матери :

Не дай мене, моя мати, за пѣяка,
 Бо онъ прѡпье худобицю, хоть бы й яка.
 А дай мене, моя мати, за такого,
 Що онъ мене вѣрне любить, а я єго.

(Нагуевичѣ)

Такъ щєжъ бо! Поганный экономичный порядокъ невдержимою силою пре нашего мужика — особливо бѣднѣйшого — до пѣянства. Въ пѣянствѣ онъ шукає забутья свои недолѣ; пѣянство, то єго протестъ противъ того ладу, котрого всѣхъ кѡнцѣвъ и движучихъ пружинъ онъ не може збагнути своимъ розумомъ, середъ котрого онъ не може придумати для себе нѣякои пѡдмоги. Отъ онъ и пускає ся, опутивши руки, въ той виръ, котрый несе єго до погибели, пускає ся зъ резигнацією, хочъ и зъ болющимъ сердцемъ, добре знаючи, яка доля жде єго на кѡнци. Така безъѡдраднa резигнація звучить н. пр. въ тѡй пѣсни :

Ой не жалуй, моя мила, що я пью,
 Тогда будешь жалувати, якъ я вмру.
 Тогда будешь жалувати, плакати,
 Якъ я буду на лавонцѣ лежати.
 — Ой встань милый, чернобривый, встань сердце,
 Стоитъ тобѣ й а въ головкахъ мѣдъ-винце!
 — Ой ты мила, чернобрива, пѣй сама,
 Колись минѣ за живота не дала!

Спѣмнешь теперь свои лѣта, гаразды,
 Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
 Треба хлѣба, треба соли до хаты,
 А нѣкому молоденькѣй старати!

(Уторопы, коломыйске)

Що оно справдѣ такъ, що п'янство коренить ся не въ злѣй натурѣ, не въ зопсутыхъ норовахъ народа, а въ его цѣломъ экономичномъ и родинномъ житю, се доказуютъ и многі пѣсни та приповѣдки народні, якъ н. пр. „выпити — хробака залляти“ (Нагуевичѣ), або н. пр. слова п'яницѣ въ пѣсни:

Ой бачужь я, бачу,
 Що худобу трачу,
 А якъ прійду до домоньку,
 Тяженько заплачу. (Нагуевичѣ)

Затимъ очевидно дѣло, що нарѣкане жѣнокъ на мужѣвъ-п'яницѣ, — се посередно нарѣкане на той поганый порядокъ, котрый вѣтворює тыхъ мужѣвъ-п'яницѣ. Пѣсень, въ котрыхъ жѣнка нарѣкає на чоловѣка-п'яницю, дуже богато и въ кождомъ збѣрнику ихъ чимало находитъ ся. Я ту наведу тѣлько найкрасшій и найхарактеристичнѣйшій зъ нашихъ рукописныхъ матеріалѣвъ. Отъ н. пр. одна чудово-хороша псалма жѣноча:

Не сама я ходила,
 Водивъ мене чорный день.
 Водивъ мене по горѣ,
 Завдавъ минѣ три журѣ.
 Перша жура велика:
 Лишиламы ся безъ батька.
 Друга жура не тяжка:
 Одаламамы ся молода.
 Трета жура найбѣльша:
 Мѣй чоловѣкъ п'яниця.
 Йде до коршмы — гуляє,
 Иде зъ коршмы — спѣває.
 А я его вже знаю,
 Дверѣ ему втворюю.
 А онъ має паличку,
 Вдаривъ мене по личку.
 Зъ мого личка кровця йде
 На сорочку капає.
 Я сорочку полочу,
 Своимъ свѣтомъ торочу.

Идутъ цвѣты зъ водою,
Иде мѡй вѣкъ зъ бѣдою.

(Березѡвъ, коломыйске)

Не знаю, чи можъ простѣйше, а заразомъ поетичнѣйше та ревнѣйше розказати самъ фактъ бѣдованя жѣнки за паницею. То тѡлько певне, що наша штучна поезія доси на щось подѡбного не здобула ся. Не менше глѡбоко зрушуе насъ и слѣдуюча пѣсня своею простою въ оповѣданю и безъѡдрадною сумовитостю фактѡвъ:

Вчера-мъ була якъ день бѣла,
А нынѣ мя журба ззѣла.
Не такъ журба, якъ неволя,
Побила мя лиха доля.
Моя доля въ коршмѣ лежить,
Нагаечку въ рукахъ держить.
Неси мила въ коршму жита,
Якъ не несешъ, будешъ бита!
Я ще жита не набрала,
Вже ся доля розгуляла.
— Якъ вѣломлю буковий букъ,
Убью тебе мила оттуть!
— Не бѣй мене на улицѣ,
Не роби ми встыду въ лицѣ!
Заведи мя тай до хаты,
Будуть лишень стѣны знати.
Не бѣй мене, мужу, въ ночи,
Не вѣбивай чорнѣ очѣ!
Буде завтра ясна днина,
Будешъ бити, якъ емъ винна.
Заведи мя въ комороньку,
Утни минѣ головоньку!
Нехай мои стѣны знаютъ,
Най ся люде не ззирають!
— Ой стѡй, мила, годиночку,
Скажу я ти новиночку.
Твоя мати тяжко лежить,
Студеной воды бажить!
— Ой най лежить, ой най буде,
Минѣ за невѣ жалѣ не буде,
Бо мя мала одиницю,
Тай ту дала за паницю.

(Ценѣвъ, коломыйске)

До якои крайной розпуки мусѣла бути доведена жѣнка, котра выспѣвала тоту пѣсню! Якъ глѡбоко въ

ѣи нѣжну душу мусѣли вгрызти ся и тѣ погрозы мужевѣ и его побѣ и розтрата невеликого, кроваво запрацѣваного добра, коли сердце ѣи затвердло навѣтъ на найпершій дитинячій чутя, на чуте жалю по материнѣи недузѣ. Она вже, бачить ся, починае гнути свою голову и свое сердце передъ тою „неволею“, зъ пѣдъ котрой не бачить выходу. Она немовъ и сама признае себе въ чѣмось винною, не супротивляе ся мужевымъ побоямъ, а тѣлько просить его, щобъ не бивъ ѣи при людяхъ та не калѣчивъ ѣй лица и не робивъ такимъ способомъ ѣй встыду передъ людьми. Але покѣрнѣсть сеся, то не дѣйсна покѣрнѣсть, не дѣйсне самознѣвечене своеи волѣ, не дѣйсне безвзглядне пѣдлягане пѣдъ волю мужика. Свѣдчатъ о тѣмъ слова ѣи, въ котрыхъ она просить у мужика смерти — смерть для неѣ не страшна, бо сежъ єдиный выхѣдъ зъ ѣи важкого положеня. Єдиный? Нѣ, не єдиный! Се тѣлько въ хвиляхъ розпуки та духового обезсиленя такъ ѣй выдае ся и она бажаетъ смерти. Опѣсля она знайде и иншій выходы, иншій способы ратунку — мы побачимо, якѣ.

Та тѣлькожь, звѣсна рѣчь, не кожда жѣнка обдарована на стѣлько сильною волею, на стѣлько цѣльною та неполоманою натурою, щобъ могла найти брану ратунку и щобъ посмѣла ѣдважно въ ню кинутись. Велика часть дармо шемече ся въ путахъ и або гине безслѣдно, протестуючи одними слѣзами, або, що гѣрше, цѣлковито тратить самостѣйнѣсть мысленя и стае на тѣмъ, що справдѣ мужикови годить ся бити жѣнку, що „най бѣе, заки жѣе, — якъ умре, то бити не бѣде“ (Нагуевичѣ), бо „щожъ то за чоловѣкъ, щобы й жѣнки не вѣбивъ“ (Лолинѣ). Они тѣлько просятъ ся, щобы мужикъ не бивъ ихъ прилюдно.

Ой не бѣй нѣ*) меже людьми, побѣй мене дома,
Та сырою дубиною, абымъ була добра!

(Нагуевичѣ)

Але случаѣ такѣ — къ чести нашего жѣноцтва сказати — дуже рѣдкѣ, а ще рѣдшѣ подѣбнѣ пѣсни, тай

*) нѣ = мя.

то хто знає, чи не зложені они хочь по части самими мужиками, котрі хотѣлибы забрати въ свои руки якъ наибольшу власть надъ своими жѣнками. Отъ еще пѣсня, въ котрѣй представляе ся день-денно оплакана доля жѣнки за паницею :

Ой заплачешь, дѣвчинонько, въ першій понедѣлокъ,
 Якъ ти здоймутъ зъ головоньки дзелененькій вѣнокъ.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у другій вѣвторокъ,
 Якъ ти прійде на головку хотъ гадочокъ сорокъ.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у третю середу,
 Якъ ты буде бѣда бити въ головку зъ переду.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й а въ четверъ четвертый,
 Якъ не зможешь, дѣвчинонько, бѣды переперти.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у пята пятницю,
 Якъ не зможешь вилудити изъ коршмы паницю.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у шесту суботу,
 Якъ не зможешь вилудити бѣду на роботу.

(Долинъ, стрыйске.)

Але не тѣлько зъ нелюбымъ чоловѣкомъ лихо жити жѣницѣ. Некраспа доля чекає єѣ звичайно и за тымъ, котрого она дѣвчиною полюбила. Се видно зъ многихъ пѣсень, якъ н. пр. зъ сеи :

Ты зелена лѣщинонько,
 Чому гиле й опускаешь?
 Ты молода молодежи,
 Чому слѣзы проливаешь?
 Ой я гиле й опускаю,
 Тугу зиму прочуваю;
 Ой я слѣзы проливаю,
 Бо лихого мужа маю.
 Ой не казавъ минѣ й отецъ,
 Не казала минѣ мати,
 Сама-мъ бѣду полюбила,
 Нѣ на кого нарѣкати.

(Дрогобычъ)

Бѣдна дѣвчина, котра полюбивши ледачого парубка наперла ся выйти за него за-мужь, теперь мусить зносити не тѣлько єго примхи и побоѣ, але ще и докоры рѣднѣ, котра ѣй не казала йти за него, якъ ось въ тѣй загально знанѣй пѣсни (у мене є два варіанты: зъ Нагуевичь и зъ Выжницѣ).

Ой дай мене, моя мати, за кого я хочу,
 Най я твой головоньки тѣлько не клопучу.

Ой дай мене, моя мати, за кого я важу,
 Хоть мя буде сѣмъ разъ бити, нѣчо ти не скажу.
 Хоть мя буде, моя мамко, сѣмъ разъ на день бити,
 Колижь му ся любо-милу въ очи подивити.
 Ой далажь мя моя мати, за кого-мъ хотѣла,
 Зашумѣла нагавчка коло мого тѣла.
 Ой якъ взявъ мя милый бити та за кѣски вести:
 — Боронижь мя, рѣдна мати, тай вы, мои сестры!
 Ой сестры мя боронили, а мати не хоче:
 — Сѣдай, дурню, коло него, диви му ся въ очи!

(Выжниця, зап. Апіянь)

Поганий економичный порядокъ розстроюе чимъ разъ дужше родинне жите нашого (тай то не лишень нашого) народа. Зрѣсть убожества народного, якъ мы вже бачили, доводитъ мужика, а то й его жѣнку до пѣанства. Те саме убожество, позбавляючи людей всякихъ утѣхъ, затроюючи кожду ихъ хвилину грыжею та журбою, руйнуючи красу ихъ тѣла, веселѣсть ихъ вдачѣ, силу ихъ здоровля, — швидко выстуджуе и любовь мѣжь ними. Мужика не тягне до дому, де его жде плачь голодныхъ дѣтей та докоры жѣнки, — ѣнъ иде або до коршмы, або шукае собѣ иншой розрывки поза домомъ. Неразъ лучае ся, що чоловѣкъ занедбуе свою власну жѣнку и дѣти, а примиляеь до другой, хоть тота друга не то що не красна, але противно, и бѣриша и гѣрша ѣдъ его жѣнки. Самъ ѣнъ чуе недоладнѣсть своего поступованя, — такъ щожъ, — серця не присилуеь! Осъ якъ о тѣмъ спѣвавъ въ Лолинѣ чоловѣкъ, що покинувъ свою жѣнку, а самъ пѣшовъ въ наймы:

Похиливъ ся дубъ на дуба, галуза пѣдперла;
 Ой постивъ бымъ три мѣсяцѣ, кобъ ми жѣнка вмерла.
 Въ мене жѣнка, якъ калинка, я ся на ню дую, —
 Чужя бѣда, якъ потѣгачъ, я еѣ цюлюю.

(Лолинъ)

Неразъ чоловѣка бере совѣсть, ѣнъ бачить самъ, що лихо робить, занедбуючи свою хату и свою жѣнку, — але щожъ, коли чуте, той найважнѣйшій нервъ родинного звязку, выгасло безповоротно и нѣчо не роздухае его на ново. Щобъ хоть передъ власными очима прислонити свою невѣрнѣсть якою небудъ прикрывкою, ѣнъ зводитъ на бѣдну жѣнку всяку небувальщину, за-

кидає їй н. пр., що она попередь причарувала его, щоби єѣ любивъ.

Ой посѣю я яру пшениченьку
Тай пѣзненькій овесъ;
Ой скажи минѣ, моя милесенька,
Чи по правдѣ жиєшь?
— Я жию по правдѣ, а ты не по правдѣ:
Мѣдъ-горѣвку пьєшь,
Прійдешь до домоньку, зъ кульки нагаєньку,
Мене молоду бьєшь.
— По щожь ты ходила, по щожь ты бродила
По высокѣй горѣ?
По що ты копала троякое зѣле?
Все на чары минѣ!
— Ой хоть я ходила, ой хоть я бродила
По высокѣй горѣ,
Ой хоть я копала троякое зѣле,
Не вадить вно тобѣ!

(Нагуєвичѣ)

А ось якими чудово-сердечними словами жалувє ся жѣнка на невѣрнѣсть свого мужа:

Ой зацвила калинонька въ лузѣ;
Чогось мое ой серденько въ тузѣ.
Чогось мене мѣй милый не любить,
Чогось мене дѣ собѣ не голубить.
Изъ вечера до иншої ходить,
А до мене зъ пѣвночи приходить.
Коло мене надувши ся ляже,
А до мене й словечка не скаже!
Ой на мою постѣвку лягає,
А ще мене молоденьку лає:
„Ой ѡдсунь ся, нелюбе. ѡдѣ мене,
Ой є въ мене ще кращя ѡдѣ тебе“.
— Най ихъ буде дваццять и чотыри,
Такижъ бо я найстарша надъ ними.
На однѣмъ мы рушничку стояли,
Одному мы Богу присягали.
А хто буде присягу ломати,
Того буде Сынъ божій карати.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Але згадка про слюбъ, про святѣсть зломаної присяги и про кару божу не може привернути до неї серця чоловѣка, а противно, доводить єго до роздразненя и гнѣву — выкликує страшну, трагичну сцену...

Ой зъ пѣвночи комора дуднѣла,
 Ой зъ пѣвночи нагайка шумѣла,
 А надъ раномъ миленька й умлѣла.
 Прійшла мати изъ сѣней до хаты:
 — Зятю, зятю, що въ тебе чувати?
 — Ой зле мати у мене чувати,
 Чогось мила не хоче вставати.
 Ой встань мила, куплю ти горѣвки!
 — Ой не встану, шукай собѣ жѣнки.
 — Ой встань мила, куплю тобѣ меду!
 — Ой не встану, головки не звезду.
 — Ой встань мила, ой встань милесенька,
 Плаче твоя дитинка маленька!
 — Ой най плаче, най не перестане,
 Хто разъ умеръ, той бѣльше не встане.

— Давбымъ, мати, коня вороного,
 Щобъ хто збудивъ пріятеля мого.
 — Хотъ дай сыну й пѣвъ маєтку всѣго,
 Вже не збудишь пріятеля свого.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Тежъ саме розказано и въ загально знанѣй по всѣй Галичинѣ пѣсни про Якіма, що любячи вдову и бажаючи зъ нею одружити ся, убивъ свою жѣнку. У насъ є позаписувані варіанти сеи пѣснѣ зъ стрыйского, жовкѣвского, золочѣвского, коломыйского повѣтѣвъ, а такожъ зъ Буковины. Подаю тутъ найновѣйшій варіантъ :

Ой у ночи изъ пѣвночи ще кури не пѣли,
 Ишовъ Якимъ до вдовоньки, люде не видѣли.
 Прійшовъ Якимъ до вдовоньки, й а взявъ ся пытати:
 — Ой чи будешъ, бѣдна вдово, моимъ дѣтьомъ мати?
 На добрый-день, бѣдна вдово, на добрый-день, сердце!...
 А вна ёму ѡдповѣла: — Забій жѣнку перше.
 — Ой якъ минѣ, бѣдна вдово, та еѣ забити?
 Слюбна жѣнка, якъ зазулька, буде ся просити.
 — Ты не вважай, Якимоньку, на еи просьбоньку,
 Прибій косу до лавицѣ тай втни головоньку.
 Заткай коменъ, запри дверѣ, абы й загорѣла,
 Виведи ѣ въ чисте поле, скажи, що вдурѣла!
 Виведи ѣ въ чисте поле, й а въ глубокой зворы,
 Заведи ѣ въ темній дебрѣ, не верне нѣколи!
 Прійшовъ Якимъ до домоньку тай взявъ жѣнку бити,
 Слюбна жѣнка якъ зазулька взяла ся просити:
 — Ты не вважай, Якимоньку, що я молоденька,
 Але вважай, Якимоньку, дитина маленька.

Ты не вважай, Якимоньку, що я марне гину,
 Але вважай, Якимоньку, на малу дитину.
 Заткавъ комень, заперъ дверъ, абы загорѣла,
 Вінѣсь єѣ въ чисте поле, нѣбы то вдурѣла.
 Вінісь єѣ въ чисте поле, у глубоки скалы,
 Щобы за ню люде добри не чули, не знали.
 Занѣсь єѣ молоденьку у глубоки зворы,
 Закопавъ ѣ въ темни дебри — не верне нѣколи!
 Ой якъ стала й у колысци дитина плакати,
 Ажъ учула сусѣдонька изъ трети хаты.
 — На добрый-день, Якимоньку! а дежъ твоя жѣнка?
 Й а що ти ся розплакала въ колысци дитинка?
 — Моя жѣнка молоденька пошла й у гостину,
 Тай забула зъ собовъ взяти маленьку дитину.
 Пришовъ Якимъ до вдовоньки тай ставъ ся пытати:
 — Чи будешъ ты, бѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати?
 — Ой я-жъ тебе трѣбувала, що въ тоби за нуты,
 Та чи дашъ ты свои жѣнци на свѣточку бути.
 А колижъ ты й убивъ жѣнку, якъ сосну красеньку, —
 Не то бы ты мене не вбивъ, удову бѣдненьку!
 Ой утѣкавъ Якимонько черезъ три й оборѣ,
 Ажъ ся впинивъ Якимонько въ сестринѣ коморѣ.
 — Добрый вечѣръ, моя сестро, скажу ти новинку:
 Повѣмъ тоби щирю правду, що я забивъ жѣнку.
 — Ой идижъ ты, милый брате, зъ мои коморы,
 Щобы люде не мовили, що зъ меи намовы!
 Закувала зазуленька зъ лѣскового прута,
 Закували Якимонька й а въ зелѣзни пута.
 — Радила-сь ми, бѣдна вдово, якъ жѣнку забити,
 Порадъ же ми, бѣдна вдово, якъ зъ тыхъ кайданъ выйти!
 — Ой я вдова молоденька люблю жартувати:
 Мавъ єсь жѣнку, якъ зазульку, було шанувати!

(Одъ Кароля Францишкевича зъ Рогатина)

Дуже богато говорить сеся пѣсня про вдачу, по-
 гляды и чутя народа, котрый єѣ зложивъ! Простый
 „казусь“ кримінальный, зъ якими наши суды такъ ча-
 сто мають дѣло и зъ котрыми розправляють ся пося
 уставы, шабльоново, — а якъ онъ розказаны, въ яке
 свѣтло поставлений свѣтлою и высокогуманною музою
 народною! Не могу одмовити собѣ тои приѣмности, —
 приглянути ся близше той пѣсни, освѣтити єѣ критично,
 розобрати и зважити єѣ въ усѣхъ єи складникахъ, хочъ
 се може и одведе мене на хвилю одъ властивого пред-
 мету сеи працѣ. Та нѣ! Статя про „жѣночу неволю“, —

се прецѣнь такожъ причинокъ до пѣзнаня нашего народа, а я не знаю, де бы характеръ, погляды и поетичный талантъ нашего народа показували ся въ красшѣмъ свѣтлѣ, якъ именно въ тѣй пѣсни про Якима!

Попередъ всего поглядѣмъ, якій причиновый звязокъ мѣжь подѣями, розказаными въ пѣсни. Отъ Якимъ мае свою жѣнку и свои дѣти, але любить вдову. Чому се такъ? Сего пѣсня не говорить, але се и не цѣкаво намъ знати. Чи онъ любивъ свою жѣнку попереду, а ѡдтакъ она ѡдпала ему ѡдъ сердца? Чи може онъ давнѣйше любивъ тоту саму вдову, коли они обое були ще молодыми, а родичѣ казали ему брати другу? або може родичѣ ѡдали єѣ противъ волѣ за якогось старого, що швидко умеръ и оставивъ єѣ бездѣтною вдовою? Всего того можна догадувати ся. Досыть, що Якимъ любить вдову. Онъ, правда, не признає ся до того отверто; ему, жонатому чоловѣкови, онимно говорити вдовѣ: чи любишь ты мене такъ, якъ я тебе люблю? Онъ высказує то само далеко скромнѣйше, хочъ и зовсѣмъ недвозначно, говорячи: чи будешь ты, бѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати?

А й справдѣ, чи любить вдова Якима? Може бути, що и зовсѣмъ нѣ, а въ такѣмъ разѣ рада она позбути ся єго; а може бути, що колись любила, але жите зъ старымъ, нелюбымъ чоловѣкомъ зостудило єи чуте, надтопгало єи свѣжѣсть; любовь у неї появляє ся вже бѣльше въ видѣ роздражненя, нѣжь нѣжности. И она на ѡдрѣзъ каже Якимови: забій жѣнку перше! Сего не треба такъ розумѣти, нѣбы то она на правду каже ему забити жѣнку. Нѣ, сесѣ слова пѣснѣ выражаютъ лишень те, якъ колибъ вдова сказала: отъ дурень якій! хочешь, щобы я була твоимъ дѣтѣмъ мати, а въ тебе своя жѣнка, — хиба єѣ забити хочешь, чи що? Але Якимови, котрому мабутъ до крайности на доѣло жите зъ доброю, але нелюбою жѣнкою, и котрого заслѣпила намѣтна прихильнѣсть до вдовы, досыть одного товчка, щобъ похнути єго по похилѣй площинѣ. Наивный въ своѣй слѣпотѣ пытає онъ: а якъ же єѣ забити?

— Що се такого? думає собѣ вдова, — чи ты зъ мене кпишь, чи ты на правду дурный? Але она знає

Якима зъ давна, знае, що розуму у него хочъ и не богато, а все таки що-небудь бувало, и що може бути, ђнъ єѣ вытрѣбовує, якъ то она ђдповѣсть на те запытанє. — Чекай же, думає она собѣ, — трѣбуєшь ты мене, стрѣбую я и тебе. И она нѣбы то ђдповѣдає на єго пытанє, дає єму раду — першу лѣпшу, яка ѣй навернула ся на языкъ. Она не каже єму брати жѣнку и бити ажъ до смерти, але каже єму: замори єѣ загаромъ, або учини єѣ дурною и выведи въ дєбри та зворы, щобы ђдтамъ нѣколи не вернула, або прямо — утни ѣй голову. Прошу зважити тутка отъ що: 1) въ цѣлѣй пѣсни вдова анѣ найменшимъ натякомъ не дає пђзнати Якимови, що любить єго або що „буде єго дѣтємъ мати“*); 2) що вдова не каже Якимови бити жѣнки, такъ якъ опђсля робить; 3) що она дає єму ажъ чотыри рады, суперечнѣй одна зъ другою и самѣ по собѣ зовсѣмъ нехитрѣй: заморити жѣнку загаромъ, вчинити єѣ дурною (ся рада навѣтъ прямо выключаетъ убѣйство, бо каже догадуватись, що Якимъ має се розповѣсти другимъ людямъ: „скажи, що вдурѣла“, — а скоро такъ, то мусить же и показати людямъ, що она дурна), запровадити єѣ въ далекаѣ лѣсы и дєбри, щобы тамъ пропала, и въ кѡнци, утяти ѣй въ хатѣ до лавицѣ голову.

Але заслѣпленому Якимови и того досыть; ђнъ, слѣдуючи дословно вдовинымъ радамъ, убиваетъ жѣнку. Чи жъ диво, що коли се стало ся и Якимъ-убѣйця зновъ приходить до вдовы зъ своимъ давнымъ пытанємъ: чи

*) Въ деякихъ варѣянтахъ (Головацкѣй, I, 56, а такожъ рукописный, записанный п. Павликомъ въ Лолинѣ) вдова признає ся Якимови:

Я убила чоловѣка, а ты ѣ убѣй жѣнку,

А мы вбѡє молоденькѣй пѡдемъ на вандрѡвку.

Але и сей уступъ, коли тѡлько ђнъ не єсть вставкою зъ иншой якоѣ пѣсни, ще не значитъ, буцѣмъ то вдова любить Якима и наравду намовляетъ єго на убѣйство та наравду (зовсѣмъ безъ потребы и безъ причины) винить и себе о убѣйство, — противно, слова тѣ ажъ надто очевидне кепкованє, бо щожъ бы иншого мѡгъ значити покликъ: пѡдемъ на вандрѡвку? Аджєжъ вдова знає, що Якимъ господарь, що у него дѣти и що затымъ ити на вандрѡвку єму зовсѣмъ нѣ-зачимъ и нѣяково,

будешь ты, бѣдна вдова, моимъ дѣтѣмъ мати? — она ѡдтручуе его, перечить, щобъ она на правду радила ему убити жѣнку, ба, побивае его остаточнo важкими словами: ты убійця! Ты забивъ тамту жѣнку, то не вжежь бы ты не забивъ и мене? Сей закидъ мусѣвъ зломати Якима, — ѡнъ пускае ся утѣкати, не знаючи, для чого, передъ кимъ и куды? інъ опинюе ся у сестры въ коморѣ; страшна провинна пече его сердце, — ѡнъ заравъ у всѣмъ признае ся сестрѣ — и сестра ѡдвертае ся ѡдъ него.

А ту вже слухъ розѡйшовъ ся, що Якимови жѣнки нема, за нею шукають, може бути, що находятъ трупа, и Якима заковують въ кайданы. Тымъ и кѡнчить ся пѣсня, не говорячи, якій буде судъ надъ Якимомъ. И правду кажучи, насъ мало се ѡбходить: мы бачили, якъ его провинна сама собою покарала ся, тымъ покарала ся, що була безпожиточною помылкою, що сама стала ся найсильнѣйшою перешкою Якимови до осягненя той цѣли, для котрой ѡнъ сповнивъ еѣ. Правда, мы знаемо напередъ, якъ тамъ въ судѣ осудять Якима; пѣсня и сама натякае на те, говорячи, що „закували Якимонька въ зелѣзнй пута“; ему прійдешь высидѣти довгий часъ въ слѣдчѡмъ арештѣ, а въ кѡнци або повиснути, або пѡйти на вѣки гнити въ тюрму.

Але якъ властиво задивляе ся пѣсня, т. е. самъ народъ, на вину Якима и вдовы? Кто показуе ся виннымъ въ цѣлѡй тѡй справѣ? Кого моглибъ мы пѡсля представляня пѣсни народной засудити за злу волю? Здаешь — нѣкого. Якимъ, заслѣпленный намѣтностею, котрый въ заслѣпленю своѣмъ бере за правду слова вдовы и затверджуе свое сердце проти слѣзъ и блгань своей жѣнки, — такій чоловѣкъ, правда, виненъ убійства, але мы не можемо его осудити виннымъ злои волѣ, бо воля его була знѣвечена его безумною намѣтностею. Що убійство справдѣ поповнене було въ приступѣ одуру, се доказуе намъ и щиросердечне признане Якима передъ сестрою, скоро нещаднй слова вдовы зняли луду зъ его очей. Такъ само мы не можемо винною признати и вдову. И она, якъ мы впередъ выказали, не зъ злои

волѣ казала Якимови: забій жѣнку перше, — не зъ злои волѣ давала ему рады, якъ забити жѣнку, але говорила се тѣлько жартомъ, щобъ позбути ся жонатого чоловѣка, або въ крайнѣмъ разѣ, щобъ вытрѣбувати, чи справдѣ онъ на тѣлько безумный, якъ ѣи мусѣвъ показати ся зъ своимъ запытанемъ: чи будешь ты моимъ дѣтѣмъ мати? Чимъ же пѣсля того остаѣсь цѣлый проступокъ Якима? Остаѣсь тѣлько фатальною помылкою, подѣбною н. пр. до помылки Отелля, вѣивающого Дездемону. Мы не можемо зъ чистымъ сердцемъ засудити нѣ одной зъ осѣбъ, дѣйствующихъ въ цѣлѣй повѣсти; въ помылкахъ, ба и въ проступкахъ своихъ они не перестаютъ бути людьми „бѣльшь слабосилыми, нѣжь злыми“, не перестаютъ чути и думати по людски, не перестаютъ затымъ збуджувати нашего спѣвчутя. Муза народна глядитъ глубше и судить гуманнѣйше, нѣжь учена справедливѣсть.

А кѣлько правды, простоты, глубокого чутя, а заразомъ умѣлого артизму у вѣсхъ побѣчныхъ эпизодахъ повѣсти! Тота до глубины проймаюча просьба нещасливои жѣнки Якима, котра анѣ однимъ словомъ не закидаѣ нѣчого своему убійцеви и просить о жите не для себе, а для своѣи малои дитины! Тото несподѣване появлене сусѣдки въ саму пору, коли душа Якима до глубины збентежена свѣжо поповненымъ убійствомъ, и ѣи запытане: „де жѣнка?“ котре въ цѣлѣй своѣй наивности и простотѣ, бачить ся, даѣ голосъ власному розбудженому сумлѣнню Якима! Незручна то его вымѣвка, що нѣбы то жѣнка пѣшла въ гостину и забула дитину взяти зъ собою. Забула! Мы такъ и бачимо, якъ Якимъ трясѣ ся передъ сусѣдою, мѣнить ся лицемъ и самъ не знаѣ, що говорить. Далѣ потрясаюча, а такъ глубоко правдива стрѣча зъ сестрою! Сестра и радабъ его сховати, и не ѣдтручуѣ его ѣдъ себе рѣзкимъ словомъ, и не робить ему нѣякихъ закидѣвъ, — она знаѣ, що се тѣлько ще дужше зранилобы душу бѣдного Якима, а помочі дѣлу не помоглобъ; она тѣлько вказуѣ ему на тоту дуже правдоподѣбну можливѣсть, що колибъ его найдено у неи, то люде сказалибъ, що се зъ ѣи намовы онъ забивъ жѣнку,

значить ся, довѣвбы непотрѣбно и єѣ до нещастя и не-
славы. Она не засуджує Якима, ѡнъ у неи по давному
„милый братъ“, — ѡнъ тѡлько нещасливый, тымъ не-
щасливѣйшій, що и она, рѡдна сестра, не може надъ
нимъ змилосердити ся, не може єго поратувати.

Та досыть про Якима, — пора намъ вертати до
нашого предмету!

Въ щиро-рускихъ пѣсняхъ родина робить що може,
щобъ улєкшити лиху долю жѣнки за нєлюбомъ-чоловѣ-
комъ, а коли не може за нею допѡмнути ся, то хочъ
жалує єѣ, розпытує щиро про єи жите, старає ся якъ
небудъ потѣшити. Особливо мати плаче по доньчинѡй
недоли, навѣдує ся до неи, якъ ось въ тѡй пѣсни :

Вѣтеръ вѣе, шелевѣе тай билинковъ має ;
Иде мати до донечки, людей ся пытає :
— Ой помайбѡгъ, добрѣ люде, десь ту моя донька,
Рада бымъ ся ѡдвѣдати, ци добра ѣй долька.
Сидить донька пѡдъ оконцѡмъ, мамки вѣзирає,
А на своѣмъ бѣлѡмъ тѣлѣ синцѣ обзирає.
Прѣйшла мати до донечки за штыри години,
Не пѡзнала зъ пѡдъ оконця своєи дитины.
— Сѣдай нєне коло мене, далеко ѡдъ мене,
Въ мене тѣло побитѡе, не поразѣтъ мене!
— Люба моя донинѡчко, а дежъ твои лица ?
— Сеи нѡчи о пѡвночи вѣбила пѣницѣ.
— Люба моя донинѡчко, а дежъ твои ручки ?
— Сеи нѡчи о пѡвночи зазнали вни мучки.
— Люба моя донинѡчко, дежъ твои косочки ?
— Лишили ся, моя мамко, коло колысочки.
— Люба моя донинѡчко, а дежъ твои воли ?
— Въ арендаря, моя мамко, та коло ѣ обороы.
— Люба моя донинѡчко, дежъ твои коровы ?
— Взѣли жиды за горѣвку, загнали до вборы.
— Люба моя донинѡчко, де пѣницѣ дѣвѣ ся ?
— Прѡпивъ мою худѡбицю, и самъ розболѣвѣвъ ся.
Бѡдай того пѣниченьку Богъ безъ очей справивъ :
Прѡпивъ мою худѡбицю, тай ня жита збавивъ !

(Лѡдинъ, ѡдъ Фєнны Лучкѣйки зап. М. Павликъ)

Такъ само попереду мы бачили, що хочъ мати,
розгнѣвана за давнѣйшу непѡкѡрливѡсть, не боронить
доньки ѡдъ мужевыхъ побѡвѣвъ, то за те сестры боро-
няютъ єѣ.

Але въ пѣсняхъ бродячихъ, котрі спѣльнѣ Русинамъ зъ другими народами, родичѣ показываютъ ся прямо жорстокими проти замужной доньки: батько и мати, браты и сестры ще и направляють зятя, щобы бивъ жѣнку и наломлювавъ єѣ пѣсля своєї уподобы, и нѣкто не обстає за нею, хибѣ тѣлько молода невѣстка (въ другѣмъ варіантѣ братъ), котра боить ся, щобѣ и ѣѣ не було такъ само. Наведу тутка варіантъ другій, записанный п. Остапомъ Терлецкимъ, майже однаковий зъ пѣснею польскою у Жеготы Паулі, стор. 138—140*):

Ой Боже мѣй, Боже, мѣй мужъ мене бѣе,
Жадна мѣ родина не пожалує!
Приѣдь, приѣдь татунейку,
Приѣдь, приѣдь, голубойку
Та пожалуй мѣ
Въ чужѣй сторонѣ!

Ой ѣде батейко въ склянѣ ворота,
Маха' шапочкою зъ самого злота.
— Ой бѣй, зятю, доньку добре,
Най ся на нѣѣ скѣра подре,
Ой бѣй, научай,
Та на свѣѣй звычай!

Такъ само ѣдзываютъ ся въ дальшихъ строфкахъ мати, сестра, ажъ въ кѣнци въ послѣднѣй строфѣ братъ упоминає ся за сестрою :

Ой ѣде братѣйко въ новѣ ворота,
Маха' шабелькою зъ самого злота:
Не бѣй швагре сестры мѣй,
Бо ся напѣшь крови своѣй,
Ой не бѣй єѣ
Молодейкою! (Белзке)

Сѣ строфы въ польскѣй пѣсни звучать такъ :

Tam na tuczynie, tam chmiel się wije;
Oj zła godzina, mąż żonę bije.
— Przyjedź, przyjedź matuleńko,
Oglądaj się pożądęńko,
Pożałuj że mnie!

А послѣдна :

Braciszek jedzie, wrota uchyla,
Na swego szwagra pałaszem kiwa.

*) Żegota Pauli, pieśni ludu polskiego.

— Widzisz szwagrze pałasz ostru,
Nie wybijaj mojej siostry,
Głowę ci zetnę!

А въ другомъ варіантѣ той самой пѣснѣ*) послѣдна
строфка така :

Невѣстка встае,
Нагайку не дае.
— Не бій зетю, не бій,
Зетю нашъ любый!
Бо я въ чужинѣ:
Якъ мѡй учуе,
То буде й минѣ! (Зъ Буковины)

На всякій способъ признати треба, що въ пѣсняхъ
щиро-русскихъ поглядъ на жѣнокъ и на права мужа да-
леко гуманнѣйшій, чуте далеко лагѡднѣйше и чистѣйше,
нѣжъ въ пѣсняхъ бродячихъ, т. е. перенятыхъ ѡдъ дру-
гихъ народѡвъ. Що ѡльше, мы стрѣчаемо въ пѣсняхъ
русскихъ такую щирую вырозумѣлость жѣнки на хибы му-
жика, а мужика на заслуги жѣнки, котра каже намъ
надѣяти ся, що руске родинне жите моглобъ зложити ся
далеко красше и гуманнѣйше, скоро-ѡбъ тѡлько не скри-
влювавъ єго тискъ экономичныхъ обставинъ. И такъ
мужикъ спѣває :

Ой не буду пиво пити, бо мнѣ пиво дуе;
Ой не буду жѣнку бити, жѣнка мнѣ годуе.
(Нагуевичѣ)

А жѣнка зновъ такъ вытолковуе собѣ погане по-
ступоване мужика :

Ой на горѣ на высокѡй кують двѣ зазулѣ;
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, якъ бы при розумѣ.
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, здорова не тративъ,
Няй бы ѡнъ ся роздотадавъ, якъ дорого плативъ:
Плативъ ксьондзамъ за вѣччане, жидамъ за горѣвку,
А теперь ся люде смѣють, що вбивае жѣнку.
(Лолинѣ)

Мы бачимо зъ той пѣсни, що коли зъ одного боку
жѣнка тѡлько нерозумомъ вытолковуе собѣ погане
поступоване мужика, то зъ другого боку и загальна
думка всѣхъ людей-громадянъ повстае про-
тивъ кривдження жѣнокъ. Люде смѣють ся зъ того, кто

*) Записки Югозападнаго Отдѣла Имп. Русск. Географиче-
скаго Общ. Кіевъ 1874. Стор. 512—514.

бѣе жѣнку. Сей поглядъ ще бѣльшь рѣшучо высказуе ся въ однѣй гуцульскѣй пѣсни: тамъ уже прямо забороныя ся мужикамъ пѣдъ карою бити жѣнокъ и забороныя тота пѣдтверджуе ся нѣбы то наказомъ папы римского. Осъ тота пѣсня*) (змѣняемъ тѣлько недоладну правопись Головацкого):

Доки-мъ пили ту горѣвку, доти бѣда була,
 А не одна челѣдина ѡдъ обуха рула.
 Сама собѣ теперъ челѣдъ Бога допросила,
 Шьо самъ Господь зѣславъ письмо ажъ до попа Рима.
 Тото писарь листѣ читавъ, а й а взѣвъ на раду:
 Правда, добре на насъ вѣйшло, на нашу громаду.
 Шьобы файно газдувати, горѣвки не пити,
 Жѣнки Бога допросили, шьобы ихъ не бити.
 Жѣнки собѣ не невольте, въ хатѣ не збыткуйте,
 Та лишъ возмѣтъ зъ поля хлѣба, красно ихъ годуите!
 Вѣйшло письмо зъ Станѣслава, ци чули вы люде:
 Екъ ме екѣй жѣнку бити, то штрофъ за то буде.
 А хотъ на сердце не добра, на мову свавѣльна,
 То не можна жѣнку бити, жѣнка кожда вѣльна.

Поручъ такой взаимной вырозумѣлости та обопѣльного намаганя до уладженя свѣбѣднѣйшого и щасливѣйшого житя родинного стае и друга поява: дружне стояне проти всякихъ посторонныхъ силъ, котрѣ радѣ-бѣ для своєї забавки зруйнувати те, хочъ и якъ бѣдне та гѣрке житѣ родинне. Въ пречудовыхъ пѣсняхъ жѣнка розказуе, якъ она волѣла жити зъ нелюбомъ, зъ котрымъ у ней є дѣти, а нѣжъ ити въ свѣтъ зъ любкомъ, про котрого она напередъ могла знати, що годинку повтѣшае ся зъ нею, а ѡдтакъ покине. Моглобъ здавати ся, що ту жѣнка въ такѣмъ случаю вырѣкае ся своего чутя, неволить свое сердце, засуджуе сама себе — жити „*якъ жаба въ болотѣ*“. Але такъ оно не єсть. Треба зважити, що у ней суть дѣти, котрѣ она такожъ любитъ, и що тратячи слюбного чоловѣка, она мусѣлабъ ѡдречи ся и дѣтей; а зъ другого боку любовь еи до другого теперъ уже не може бути така сильна, свѣжа и пристрастна, якъ любовь дѣвчины, — и длятого мы не можемо се вважати злымъ та нечестнымъ поступкомъ, коли она ѡдрѣкае ся

*) Я. Головацкѣй, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, часть II, стор. 464.

любка, щобы жити для своихъ дѣтей. А ще до того въ пѣсни той любко очевидно показуе ся чоловѣкомъ молодымъ, легкодушнымъ, запаленымъ: онъ нѣ зъ сего нѣ зъ того хоче забити слюбного мужа, а тутъ уже нѣщо и говорити, що чисто-людске чуте жѣнки мусить выступити противъ него, обстати за чоловѣкомъ, хочбы и нелюбымъ, але все таки за батькомъ дѣтей и господаремъ.

Зайшло сонѣнько за ъконѣнько,
 Якъ промѣнное коло;
 Выйди миленька, выйди серденько,
 Промовь до мене слово!
 Рада-бымъ выйти, рада-бымъ выйти,
 До тебе говорити,
 Та лежить нелюбъ по правѣй руцѣ,
 Щобы го не збудити!
 Ой моя люба, ой моя люба,
 Ѡдсунь ся ѡдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю зъ туга лученька,
 Якъ у того голуба!
 Не тяжко вбити, не тяжко вбити
 И дѣти всиротити, —
 Тобѣ любочку на годиночку,
 А минѣ нѣ зъ кимъ жити.

(Нагуевичѣ)

Ще выразнѣйше показуеь те дѣло въ другѣй пѣсни, въ котрѣй любко — панъ, и жѣнка волить жити зъ нелюбомъ, анѣжь зъ паномъ:

Ой летѣла зазуленька по Украинѣ,
 Гей, розсыпала злоте пѣре по долинь.
 А хтожь тото злоте пѣре позбирае?
 Гей, десь миленька миленького вызирае.
 Ой прѣхавъ мѡй миленькѣй о пѡвночи,
 Гей, тай застукавъ у засвѣтлое ѡконце.
 Ци спишь мила, ци спишь мила, ой ци чуешь?
 Гей, а зъ кимъ же ты темну нѡченьку ночуешь?
 Ой я не сплю, ой я не сплю, а все чую, —
 Гей, изъ нелюбомъ темну нѡченьку ночую.
 Ой ѡдсунь ся, моя люба, ѡдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю, якъ у сивого голуба!
 Ци не будешь, моя мила, жалувати,
 Гей, якъ ся буде сивый голубъ трепотати?
 Ой буду я, мѡй миленькѣй, жалувати,
 Гей, а хтожь буде дрѡбнѣй дѣти годувати?
 Лѣпша була суха рыба, нѣжь зъ шафраномъ;
 Гей, лѣпше жити изъ нелюбомъ, якъ изъ паномъ!

Лѣпше жити изъ нелюбомъ, бѣдувати,
Гей, якъ изъ паномъ, якъ изъ паномъ панувати!

(Нагуевичъ)

Неволя жѣнки кѣнчить ся зъ смертею мужика. Вдову нѣкто не смѣе нѣ въ чѣмъ неволити анѣ кривдити, бо „вдовинѣ й сирѣтскѣ слѣзы камѣнь лупають“. Але при господарствѣ и при дѣтехъ годѣ вдовѣ, особливо молодѣй, оставати ся довго на волѣ, — господарство вымагае мужа, якъ каже въ высше наведенѣй пѣсни мужъ до жѣнки :

Спѣмнешь тогды (по моѣй смерти) свои лѣта, гаразды,
Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
Треба хлѣба, треба соли до хаты,
А нѣкому молоденькѣй старати.

Сумне и безѣдрадне жите вдовы. Пѣсня все называе съ „бѣдною вдовою“. Друге замуже рѣдко коли бувае по любви и для того ще рѣдше бувае щасливе, нѣжъ перше. Отъ якъ спѣвае о тѣмъ пѣсня, котру мы складаемо зъ двохъ, очевидно до себе належачихъ половинъ, записанныхъ въ рѣжныхъ мѣсяцяхъ :

Бѣхавъ козакъ зъ Украины на воронѣмъ кони
Тай повернувъ на подвѣре до бѣднои вдовы.
— На добрый день, бѣдна вдово, якъ же ми ся маешь?
Якъ ты въ свѣтѣ проживаешь, що газды не маешь?
— По чѣмъ же мя, козаченьку, по чѣмъ мя пѣвнаешь,
Що ты мене, молоденьку, вдововъ называешь?
— Пѣзнаю тя, бѣдна вдово, по твоѣй худобѣ,
Обѣйсте ти невеселе, сама-сь у жалобѣ.
Въ понедѣлокъ рано-рано дожджикъ накрапае,
А молода бѣдна вдова волю вѣганяе.
Волю-жъ мои половин, ой пасѣтъ ся сами,
Не маю-жъ я господаря, не прѣйде за вами.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Ой за хвильку, за годинку, за хвильку маленьку
Та посватавъ козаченько й одову бѣдненьку.
Ой за хвилю, за годину, за хвилю другую
Попрощивавъ козаченько худобу сивую.
Ой за хвилю, за годину, за хвильку маленьку
Тай покинувъ козаченько й одову бѣдненьку.
Ой йдутъ жовнярики, идутъ плаечками,
Подыбали бѣдну вдову меже берѣжками*).

*) „она, видите, ишла вже топити ся“. Прим. спѣвачки.

Ой а бѣдна вдова стала тай си розгадала,
 Та кождому жовняреви по талару дала.
 — Ой вы ѣджте, жовнярики, ой ѣджте та пійте,
 Де найдете мого любка, лишень го не бійте!
 Ой ѣли жовнярики, ой ѣли та пили,
 А якъ нашли єи любка, тай на смерть го вбили.
 „Не вважявъ ты, козаченьку, на вдову бѣдную,
 Попроѣдавъ, попропивавъ худобу сивую;
 Не вважявъ ты, козаченьку, на сирѣтскій дѣти,
 Не будеме й мы за тебе въ Самборѣ сидѣти“.

(Лолинъ, ѡдъ Фенны Лучкійки зап. М. Павликъ.)

Такъ отже вояки убиваютъ того, кто скривдивъ
 вдову и сироты, и надѣются, що за те не буде имъ
 нѣякои кары, не будутъ сидѣти въ Самборѣ въ крими-
 налъ.

* * *

*

Мы скѣнчили про жѣночу неволю. Мы вже
 неразъ въ протягу сего дослѣду мали нагоду перекона-
 тись, що неволя тота основана не на грубыхъ та вар-
 варскихъ обычаяхъ народныхъ, що чуте и здоровый ро-
 зумъ народа супротивляють ся ѣй, що особливо жѣ-
 ноцтво дуже живо и выразно почуває всю ненормаль-
 нѣсть своего положеня*), але єѣ выкликує не що
 друге, якъ тискъ поганныхъ обставинъ эко-
 номичныхъ на житє родинне, выкликує та сама
 сила, що и на заходѣ Европы, въ краяхъ далеко освѣ-
 ченѣйшихъ, розвалює и нищить родинне житє робѣтни-
 кѣвъ**). Мы можемо бути певнї, що зъ полѣшенємъ

*) Въ добавокъ до наведеныхъ выше о тѣмъ дѣлѣ пѣсень
 просимо порѣвнати и слѣдуючу (Головацкїй, *op. cit.* часть II,
 стор. 380):

Шумить вѣтеръ лѣщиною, шумить травицею;
 Сто-разъ лѣпше дѣвчиною, якъ молодежию.
 Молодиця — невѣльница, нѣ подивити ся,
 А дѣвчина — воленъ козаць, зъ кимъ хочъ любити ся.
 Молодиця — невѣльница, куды ходить, плаче,
 А дѣвчина — воленъ козаць, куды ходить, скаче.

***) Гляди о тѣмъ и пр. у Leroy-Beaulieu „Le travail des fem-
 mes eu XIX-me siecle“ и єгожь „L' Etat de la classe ouvriѣre eu
 France“; такожь Fr. Engels: „Die arbeitenden Klassen Englands“, а
 особливо Karl Marx: „Das Kapital“ и много другихъ.

економичныхъ обставинъ у нашего народа, зъ знесенемъ бѣдности та пониженя, въ котрыхъ онъ теперь находится ся, загине и велика часть той жѣночои неволѣ. Велика часть, не вся! Загине та неволя, котру теперь простіи люде причиняють самымъ собѣ: чи то зъ нерозуму, чи зъ самолюбства, чи зъ розпусты, т. е. загаломъ недостацею интеллектуального и морального розвою та образования. Жерело той недостатчѣ, якъ сказано, лежитъ въ бѣдности та тѣснотѣ.

Друга часть жѣночои неволѣ — нерозрывнїи слюбы, котрїи силують жѣнку жити зъ чоловѣкомъ, котрого не любить. Велика бѣльшѣсть жѣнокъ нашихъ держитъ ся свято такихъ слюбѣвъ, але выемкѣвъ лучае ся такожь богато, и то чимъ далѣ, тымъ бѣльше. По всѣхъ нашихъ селахъ суть жѣнки, що покинули своихъ слюбныхъ мужѣвъ, и суть такїижь мужѣ. Неразъ розрывъ такїи поступае за обобѣльною згодою, а неразъ и мимо волѣ одной стороны*).

Ще одна часть жѣночои неволѣ лежитъ и въ тѣмъ, що переважно (а при лихѣмъ чоловѣцѣ и зовсѣмъ) на би голову спадае — турбувати ся дѣтьми, выховувати, годувати и зодягати ихъ та „выводити въ люде“. Дѣти, якъ мы вже бачили, стають ся головнымъ путомъ, котре приковуе жѣнку до чоловѣка, хочбы и якъ нелюбого.

Погляньможь теперь, чи мае наше жѣноцтво и чи высказуе оно въ своихъ пѣсняхъ якїи небудь думки про волю, про те, якъ бы то выдобутись собѣ зъ теперѣшного поганого положеня?

Коли першою основою всякой практичной волѣ уважати вольне, живе чуте, ненадломану, цѣльну особистѣсть и бажане особистои самоуправности, то мы, бачить ся, неразъ, и досыть ясно, въ отсѣй статѣ выка-

*) О тѣмъ гляди „Вольное Слово“ Н. 54 въ дописи „Изъ австрїйской Украины“, а такожь статью Ореста Левицкого въ „Русской Старинѣ“ 1880 г., п. нап.: „Бытовыя брачныя формы на Украинѣ XVI и XVII в. и др.

зали, що така основа волѣ у нашого простого жѣноцтва
єсть*).

Що до економічної неволѣ, то жѣноцтво наше
безперечно дуже тяжко єѣ почувает. Мы бачили, якъ
жѣнка плаче и жалует ся передъ матерю на то,
що чоловікъ взявъ єи вѣно та пропивъ и протра-
тивъ**). Жѣнка працює у чоловіка гôршь наймички, бо
наймичцѣ треба платити, а жѣнцѣ нѣ; наймичка не
схоче бути, то геть иде, а жѣнка нѣ. Тай ще жѣнцѣ
приходить ся на своїхъ плечехъ зносити всякї мужи-
ковї примхи, невдоволенє, всякї хибы єго характеру, а
крôмъ того головно на нѣй лежить обовязокъ — году-
вати та пильнувати дѣтей. Не диво затымъ, що попе-
редъ всего жѣнка выступає проти того, щобъ бути най-
мичкою у свого чоловіка, бути у всѣмъ єму покôрною
слугою :

Куды йду, туды йду,
Все збираю лободу;
А я своему муженькови
За наймичку не буду. (Лолинь)

*) Зъ выше наведеною нами пѣснею про те, якъ дѣвчина
не хоче нелюбови сказати доброго слова, порôвнай слѣдуючу, не
менше цѣкаву и гарну (Труды этнографическо-статистической
экспедиции въ западно-русскій край. Матеріалы и изслѣдованія,
собранные П. П. Чубинскимъ, томъ V. стор. 487—488):

Рано-рано побужала мене мати,
Хочуть мене за нелюба й оддати.
Я нелюба да изъ роду не любила,
Я нелюба сухарями накормила,
Я нелюба помыями напоила,
Противъ нôчки собаками выпроводила,
По слѣдочку жарку крапиву садила,
По крапивѣ важкїй камѣнь котила.
А якъ важко отой камѣнь котити,
То такъ минѣ изъ нелюбомъ жити.

(Козелецкїй уѣздъ, зап. И. Новицкїй.)

**) Зъ наведеною выше пѣснею „Вѣтеръ вѣе, шелевѣ“ по-
рôвнай такожь слѣдуючу :

Ой якъ мы ся зъ товаришемъ взяли напивати,
Прїйшли жиды, взяли бычки, — щожъ буду впрягати?
Жѣнка плаче, жѣнка плаче: Господъ бы ты побивъ!
Минѣ мати дала бычки, а ты гунцвотъ пропивъ!
(Матвѣвцѣ, колом.)

Жѣнка ясно бачить, що велика часть еи неволѣ
лежить въ экономичнѣй залежности ѡдѣ чоловѣка, и для
того она стараець вырвати ся зъ пѡдѣ той залежности,
вырвати ся не чимѣ, якѣ тѡлько своею працею на волю.

Ой дубе, дубе кучерявый,
Ой а хтожь тебе скучерявивъ?
Скучерявила темна нѡчка,
Темная нѡчка, быстра рѣчка.
А я молода якѣ ягода
Не пѡду за-мужь за рѡкъ, за два.
Не пѡшла за-мужь, ажѣ пятого,
За пяниченька проклятого.
Ой кажутъ люде, що ѡнѣ не пѣе,
Ѡнѣ що вечора изъ коршмы йде.
Ой що вечора, що раночку, —
Пропивъ же коня й нагайочку.
Пропивъ же коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого.
А я молода противъ нѣго
Несу рублика золотого.
— Ой милый, милый, що гадаець,
Що ты такѣ працу пропиваець?
Пропивъ есь коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого?
— Щожѣ тобѣ, мила, а й до того,
До мого коня вороного?
Выкупи коня, люблю тебе!
Якѣ не выкупишь, убью тебе!
— Не разѣ я, не два, выкупляла,
Черезъ ѡконце дверцѣ мала!
Черезъ ѡконце дверцѣ мала,
Въ вишневѡмѣ саду ночувала;
Въ вишневѡмѣ саду, пѡдѣ калиною,
Ще зъ маленькою тай дитиною.
Летить зазулька: куку! куку!
Я молоденька терплю муку.
Летя пташечки: хвѣтъ-хвѣтъ! хвѣтъ-хвѣтъ!
Минѣ слѣзоньки кѡтъ-кѡтъ, кѡтъ-кѡтъ!
Летить соловѣй: тьохъ-тьохъ! тьохъ-тьохъ!
Менѣ слѣзоньки, якѣ той горохъ.
Ой соловѣѣ, братя мои,
Тай вы ялицѣ, вы сестрицѣ!
Скиньте ся минѣ по пюрочку,
Наи зъ вами злену й а въ горочку:
Най мене нелюбъ не любуе,
Най мене не бѣе, не збыткуе!

Вмѣю я, мужу, ткати, ткати, —

Буду я свѣй вѣкъ коротати.

Вмѣю я, мужу, шити, шити, —

Буду я й сама въ свѣтѣ жити.

(Ценѣвъ, запис. ѡдѣ Кароля Батовского.)

Переходимо до иншой, въ своѣмъ родѣ дуже цѣкавои пѣсенѣ „про шандаря“, въ котрой показана женщина безмѣрно сильна характеромъ и силою чутя. Пѣсня про шандаря, судячи по рѣжнымъ признакамъ, належить до найновѣйшихъ творѣвъ народной фантази и повстала въ Подгѣрью, певно въ околицѣ Делятина, ѡдки занесена вѣстала въ околицю Долины, до Лолина. Находячійся у насъ варіантъ, мабуть єдиный доси записанный, — анѣ у Головацкогo, анѣ въ жаднѣмъ иншѣмъ збѣрнику мы подѣбного мотиву не стрѣчали. За єи льокальнымъ походженємъ и недавнымъ початкомъ промовляють такожъ численнї провинціализмы, котрї стирають ся и выгладжують ся, коли пѣсня давнѣйша и переходитъ зъ одной околицѣ въ другу. За тымъ самымъ промовляе и те, що пѣсня така невыроблена, оповѣдане урыване, переплѣтане (неразъ просто таки для вѣрша) нѣчого не значучими реченнями, особливо въ початку, — що все переходячи зъ устѣ до устѣ, згладжує ся, доповнює ся и заокруглює ся. Можемо затымъ майже напевно сказати, що пѣсня про шандаря находить ся ще, такъ сказати, *in statu nascendi*; тымъ цѣкавѣйше буде для насъ розѣбрати такую свѣжу пѣсню, прослѣдити немовъ бы найновѣйшу фазу, на якѣй у насъ стало „жѣноче пытанє“.

Ой пити бы горѣвочку, ой пити бы, пити;

Ой прїйшло ся шандареви зъ Делятина ити.

Ой положу на ѡконце горѣхову гранку;

Прїйшовъ шандаръ зъ Делятина, бо має коханку

Ой пѣпъ иде до церковцѣ та на хвалу божу,

А шандаръ ся ѡдзыває: тай я вамъ поможу!

Ой пѣпъ службу ѡдправляе та людей жегнає,

А шандаръ си ставъ на хоры, апостоль читає.

Ой люде ся проступили та стали у кутки,

А ѡнъ любку за ручечку, повѣвъ черезъ сутки*):

*) Сутки = побѣчна тѣсна уличка (Ѡльховець). Прим. пок. Льва Василевича.

— Ой ходѣмо, моя мила, та на торговицю
 Та будемо попивати мѣдъ тай сливовицю. —
 Ой якъ прійшовъ Николайко до своєї хаты:
 Анѣ ключѣвъ анѣ жѣнки нема коло хаты.
 А ђнѣ пѣшовъ до сусѣды, зачявъ ся пытати:
 — Ци нема ту меѣ жѣнки, нема коло хаты?
 Вони ѣго притримують: просиме сѣдати!
 ђнѣ знявъ шапку, поклонивъ ся: йду далѣ шукати.
 — Ой идижь ты, Николайку, та на торговицю,
 Ой тамъ жѣнка изъ шандаремъ пѣе мѣдъ, сливовицю.
 Ой пѣшовъ же Николайко попѣдъ голиночки:
 Лежить шандаръ до постелѣ, голый безъ сорочки.
 Ой пѣшовъ же Николайко попѣдъ ѡконницѣ;
 Лежить жѣнка до постелѣ гола безъ спѣдницѣ
 А ђнѣ пѣшовъ до жидѣвки тай взявъ ѣй казати:
 -- Дай жидѣвко сокирочки, дверѣ ѡдрубати.
 Взявъ сокиру у жидѣвки, розрубавъ верѣѣ...
 Забравъ рѣчи шандарскіи, до фѣрвальтеріи!
 Ой зачали за Николовъ у погонѣ бѣчи:
 Завернули Николайка, — неси назадъ рѣчи!
 У покою пѣпъ Николу на смерть сповѣдае,
 А у другѣмъ его жѣнка ручки си ломае.
 — Любї мой ѣломосцю, щось маю казати:
 Ци можѣ мене исъ шандаремъ разомъ поховати?
 — Ой молода молодежи, не можѣ то зрѣбити:
 Уже шандаръ тыждень гнїе, ты будешъ рѣкъ жити.

(Въ с. Лолинѣ ѡдъ Явдохи Чѣгуръ записала Михалина Рошкевичъ.)

Якъ бачимо, въ новѣй одежи стара подѣя — на-
 сильный розрывъ звязку родинного. Жѣнка ломить
 слюбъ церковный и ѡддаеъ „шандаревѣ“ отверто, при-
 людно. Мужъ еи, чуючи себе зганьбленимъ, убивае
 „шандаря“ и самъ гине ганьблячою смертею, — отъ и
 вся повѣсть.

Христїянська мораль звалить вину всего нещастя
 на жѣнку; криминалисты карають смертею Николу;
 „шандаръ“ такожь погибъ. А на дѣлѣ, глядячи очима
 народной пѣсенѣ, то хто виненъ? Розберѣмо пѣсеню у
 всѣхъ еи складникахъ, то й побачимо.

Въ Николаевѣй хатѣ „нема щастя“, т. ѣ. нема лю-
 бови мѣжь жѣнкою и чоловѣкомъ. Для чого се такъ —
 пѣсня не показуе, а бере фактъ готовый, якихъ тысячъ
 въ щоденнѣмъ житю лучають ся. Жѣнка не любить
 Николая, и щѣбъ вдоволити потребу свого молодого сердца,

оддає ся *шандареву*. И якъ то звичайно буває, що заборонена любовъ найсильнѣйша, такъ само дѣє ся и тутъ. Для неї все мѣстить ся въ тѣй любви, поза нею она нѣчого не бачить: нѣ дому, нѣ мужа, нѣ прочого свѣта. Задля своєї любви она рѣшає ся на наибѣльшу жертву, яку тѣлько може принести женщина, на неславу, на прилюдну нечесть. Она не вагує ся показати передъ всѣми людьми свою любовь, не вагує ся зъ своимъ милымъ попѣдручь ити черезъ церковь помѣжь народъ, немовъ на знакъ, що нова любовь ломить давный слюбъ, — не вагує ся зъ тымъ же *шандаремъ* отверто гуляти на ринку.

— Алежь она неморальна, зопсована женщина! — скаже може дехто.

Оно-бъ такъ и могло здавати ся, але закончене пѣснѣ очевидно перечить тому. Въ тѣй хвили, коли єи правовитого мужа сповѣдають на страшну смерть, — она въ сѣнехъ руки ломить и плаче — може за нимъ? Нѣ, за *шандаремъ*, давно вже вбитымъ и похованымъ. Въ тѣй хвили, коли Николая ведутъ на смерть, она просить и для себе смерти, — чи може, щобъ хочъ по смерти лежати обѣчь своего мужа? Нѣ, щобъ була похована разомъ зъ *шандаремъ*. Я не знаю, якъ кому выдасть ся така женщина, — менѣ она выдає ся заслѣпленою може въ любѣвѣ, але все таки горячо и щиро любячою. А у кого любовь, така горяча, невмираюча любовь єсть головнымъ двигачемъ цѣлого житя и поступованя, — чижь можна того назвати зопсованымъ и неморальнымъ?

Буде тому звышь дваццять лѣтъ, якъ великорускій критикъ Добролюбовъ, розбираючи драмы Островского, а особливо найкрасшу зъ нихъ „*Бурю*“, назвавъ появу въ московскѣй суспѣльности такой Катерины Кабановой (героинѣ „*Бурѣ*“), котра ломає церковный слюбъ и оддає ся коханому чоловікови, хочъ тайкомъ и зъ великими охами та ахами, зъ великою грызотою сумлѣня, а опѣсля, коли все ѣдкрыло ся, кидаєсь въ Волгу, щобъ не зносити докорѣвъ мужа и свекрухи, — назвавъ, кажу, появу такой Катерины Кабановой „прѣмѣнемъ свѣтла въ темнѣмъ царствѣ“. Але порѣвнанє Катерины зъ жѣн-

кою Николайка въ нашой пѣсни выходитъ далеко на користь сеи другои. Бо коли Катерина тѣлько по довгѣй боротьбѣ и намовахъ, зъ великою грызотою, тайкомъ ѡддае ся любому чоловѣкови и ѡдтакъ ще думае укрывати свое поступоване, поки страшна буря, котрой она забобонно боить ся, не довела еи до признаня, а тодѣ не зносячи ганьбы и докорѡвъ кидаетъ въ Волгу, — то Николайкова жѣнка поступае зовсѣмъ отверто, не крыве ся зъ своею любовою, для неи нема нѣ ганьбы, нѣ докорѡвъ, нѣ нѣчого окрѡмъ той любви, — и коли такожь бажаетъ смерти, то тѣлько для того, щобъ и въ гробѣ лежати побѣчь любого собѣ чоловѣка. Правда, лучемъ свѣтла мы еи про то не назвемо, але то лишень для того, що такого „темного царства“ въ родиннѡмъ житю, якъ въ Московщинѣ, у насъ нема.

Прошу завважати ще одну, хочъ и формальну обставину. Въ цѣлѡй пѣсни Николаева жѣнка не выступае прямо, говорячи або дѣйствующи, — ажъ при кѡнци ѣй посвячено усе го чотыри стрѡчки, але й того досыть було, щобы изъ зопсованой, неморальной и пассивной людины, якою она зъ-першу могла здавати ся, зробити героиню! Такого чародѣйства, а такимъ малымъ средствомъ, ледви чи доказавъ бы й найбѡльшій поетъ-серцевѣдецъ!

Коли я сказавъ попереду, що Николайкова жѣнка „заслѣплена своею любовою“, то я сказавъ се не безъ розмыслу. Бо й справдѣ, она, бачить ся, мало прибирала, кого полюбити, кому ѡддати великѣй скарбъ свого сердца, — а ѡддала его першому-лѣпшому, котрый ѣй сподобавъ ся чи то своею зверхною поставою чи може своимъ обходженемъ або чимъ небудь другимъ. Правда, говорятъ: сердце не навчити, сердю не до приборѡвъ, кого схоче то й полюбить, не пытаючи про вдачу. Може оно й такъ. Але зъ другого боку хочбы й такъ не було, то годѣ намъ винуватити женщину, котра выбрала собѣ ледачого чоловѣка. Адже имъ, правду кажучи, нѣ въ чѡмъ и выбирати. Котрый чоловѣкъ у насъ, чи зъ мѣжь простыхъ, чи зъ мѣжь освѣченыхъ, може показати ся въ повнѣ гѡднымъ великой жѣночѡй любви? Котрый зъ насъ не обмане еи ожидань, не зранить еи сердца, не

вытисне слѣзъ зъ еи очей — не тыхъ блаженныхъ, щасливыхъ, але гѣркихъ, пекучихъ слѣзъ? Чижь диво, що найчеснѣйша, найкрасша женщина у насъ кидае ся въ обнятя чоловѣкови ледачому и зовсѣмъ еи негѣдному, коли й всѣ другіи такіи саміи або майже такіи саміи? А зъ мѣжь сотнѣ зовсѣмъ негѣдныхъ вышукувати одного, котрый бы може о оденъ процентъ бувъ гѣднѣйшій — то гѣдѣ и не выплатить ся. Такъ отъ она и ѣддае ся першому лѣпшому, зъ разу своимъ горячимъ темпераментомъ и своею любовою приглушуючи всѣ сумнѣвы, — щобъ опѣсла, коли доочне ѣи покаже ся ледачѣсть любого чоловѣка, — ну, звѣстно, щобъ опѣсла бути тымъ бѣльше нещасливою.

Отъ таке саме бачимо и въ нашѣй пѣсни. *Шандарь* показуе ся намъ чоловѣкомъ справдѣ вопсованымъ и ледачимъ. Онъ по просту хвалить ся своею добычею, хвалить ся тою безграничною любовою Николаевои жѣнки, котрой онъ не вартъ. Онъ прилюдно, въ церквѣ, называе еѣ своею любкою, веде еѣ за руку помѣжь народъ, немовъ щобы всѣмъ у очи показати: „бачите саміи, яка она!“ И коли ѣи мы поклали се великимъ геройствомъ, що такъ безоглядно и безповоротно ѣддала ся своѣй любви, пѣшла за покликкомъ своего сердца, — то шандаревити прилюдне величане свою здобычу, те глупе, жестоке и непотрѣбне волочене ѣдданой ему всѣмъ сердцемъ женщины по калюжѣ ганьбы и неславы людской мусимо покласти великимъ проступкомъ, мусимо уважати знакомъ холодной безсердечности и великого морального вопсутия. Онъ очевидно зовсѣмъ не любитъ еи, а тѣлько выыскуе еи любовь, — инакше прецѣнь онъ бы самовѣльно и самовладно не вымагавъ и не пріймавъ ѣдъ неи такой великой и тяжкой жертвы, онъ бы не причинювавъ ѣи тѣлько пониженя и муки, кѣлько мусѣло ѣи причинити его поступоване. Народна пѣсня не безъ умыслу зробила его *шандаремъ* (самъ фактъ, на котромъ запевно основана пѣсня, не має ту для насъ нѣякого значѣня), т. е. чоловѣкомъ зайшлымъ, може й иншой народности, чоловѣкомъ, котрого выховала касарня, въ котромъ выстудила сердце войскова дисциплина, а котрого

може здеморализувала широка власть и безкарность, яку мають жандармы надъ сѣльскимъ народомъ. Звычайный, простой парубокъ, хочъ и якій, не зробивъ бы чогось подѣбногo. На то треба зовсѣмъ выломати ся зъ тыхъ традицій, ѡдчужити ся ѡдъ той атмосфери старыхъ звичаївъ и саморѡднои моральности, середъ якихъ жїе и виростае кожда дитина на селѣ. Тожъ коли *шандарь* въ пѣсни гине ѡдъ сокиры обезчещеногo Николая (пѣсня о его смерти не згадуе й словомъ, якъ о рѣчи маловажнѡй або такѡй, котра розумѣе ся сама собою!), мы не жалѣемо за нимъ и чуемо, що одного ледачогo чоловѣка на свѣтѣ менше стало. Коли-бъ пѣсня показала намъ его чоловѣкомъ добрымъ, любячимъ — хочъ и не законно, мы певно жалѣли-бъ его и пѣсня сама певно старалась бы збудити въ насъ той жаль, збудити переконанє, що погибѡь ѡнъ невинно, а тѡлько силою слѣпои консеквенціи нашогo суспѡльного ладу. Значить ся, вина *шандаря* не въ его незаконнѡй любви, але въ его власнѡй безсердечности и зопсованости, — ними ѡнъ позбавивъ себе житя и нашої симпатїи. Любовь, хочъ законна, хочъ и незаконна, все выкликае теплый ѡдзвївъ въ складачахъ пѣсенъ народныхъ. Се впрочѣмъ и не диво: аджежь складачѣ тї — переважно женщины, у котрыхъ любовь — наибѡльшїй святощѣ, єдина прикраса бѣдногo, а такъ часто и безсердечно потоптаногo та ломаногo житя.

Оставалось бы намъ ще розѡбрати и оцѣнити появу нещасливогo Николайка, але мы не чинимо сего: пѣсня сама доволѣ выразно показуе его вдачу и поступки, обрисовуе намъ наглядно его положенє, зъ котрого для него, бачить ся, не було иншого виходу надъ той, котрый зъ нимъ и справдѣ лучивъ ся. Николайко — натура прямодушна, чесна, але для головной идеї пѣснї малозначуща.

А основне „прокляте“ пытанє: кто виненъ всему тому? ѐдповѣдь на се выплывае прямо зъ нашої аналізу. Винно нещасливе уладженє нашихъ родинныхъ обставинъ, котре не дозволяє легально розѡрвати звязокъ, уже фактично розѡрваный, котре насилуе любовь и сердце женщины и черезъ те скривляє ихъ,

зводитъ на манѡвцѣ. А далѣ винно погане, нечесне поступованѣ *шандаря*, а посередно тѣ причины, котрѣ зрѣбили єго безсердечнымъ и нечеснымъ, т. є. касарняна деморализація, — значить ся въ послѣднѡй линіи... Ехъ, та й нудножь бо повторяти все одно и то само, доходити „куды не кинь, все въ клинь“, тысячными дорогами, а все до одного кѡнця!...

Нагуєвичѣ 10—20 Мая 1882.